

Does unman yn debyg i gartref?

Archwilio effaith iechyd a llesiant COVID-19
ar dai heb ddiogelwch

Adroddiad Cryno

Iechyd Cyhoeddus Cymru: Louise Woodfine, Liz Green,
Laura Evans, Lee Parry-Williams, Christian Heathcote-Elliott,
Charlotte Grey, Sumina Azam, Mark A Bellis

Sefydliad Tai Siartredig: Yoric Irving-Clarke, Matthew Kennedy, Catherine May

Dyfyniad awgrymedig:

Woodfine L, Green L, Evans L, Parry-Williams L, Heathcote-Elliott C, Grey CNB, Irving-Clarke Y, Kennedy M, May C. Azam S, a Bellis MA (2021). **Does unman yn debyg i gartref? Archwilio effaith iechyd a llesiant COVID-19 ar dai a thai heb ddiogelwch.** Prif Adroddiad. Caerdydd, Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru.

Diolchiadau

Hoffai'r awduron ddiolch i gydweithwyr yn Iechyd Cyhoeddus Cymru, a chyfranogwyr y gweithdai a'r cyfweiliadau a gymerodd ran yn y gwaith hwn ac a roddodd fewnwelediad gwerthfawr i dai heb ddiogelwch.

Hoffai'r awduron hefyd ddiolch i Adam Jones a Laura Morgan am eu cyngor a'u hadborth wrth ddatblygu'r adroddiad hwn, ac Andrea Parr a gefnogodd drefniadaeth y gweithdai.

ISBN 978-1-78986-154-361

© 2021 Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru.

Gellir atgynhyrchu'r deunydd a gynhwysir yn y ddogfen hon o dan delerau'r Drwydded Llywodraeth Agored (OGL)

www.nationalarchives.gov.uk/doc/open-government-licence/version/3/

cyn belled â'i fod yn cael ei wneud yn gywir ac nad yw'n cael ei ddefnyddio mewn cyd-destun camarweiniol.

Cydnabyddiaeth i'w nodi i Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru.

Mae hawlfraint yn y drefn deipograffyddol, y dyluniad a'r gosodiad yn perthyn i Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru.

Cynnwys

Crynodeb Gweithredol	2
Ffeithlun	7
1 Cyflwyniad	8
1.1 Cefndir	10
2 Dulliau	12
3 Dadansoddiad	14
3.1 Grwpiau poblogaeth	14
3.2 Penderfynyddion iechyd a llesiant	21
4 Prif Ganfyddiadau	32
4.1 Cyfleoedd	33
4.2 Bylchau allweddol yn y dystiolaeth	33
4.3 Camau gweithredu yn y dyfodol	33
5 Casgliad	35
6 Cyfeiriadau	36

Crynodeb Gweithredol

Mae pandemig COVID-19, a mesurau i leihau trosglwyddiad y feirws, wedi cael llawer o effeithiau eang ar boblogaeth Cymru, ac mae wedi arwain at lawer o bobl yn treulio mwy o amser yn eu cartrefi, gan dynnu sylw at bwysigrwydd tai diogel o ansawdd da.

Cydnabuwyd ers amser maith yr angen am ddiogelwch mewn perthynas â chael cartref a'i gadw, a chael eich amgylchynu gan amgylchedd cartref diogel a chyson, a'i effaith ar iechyd a llesiant corfforol a meddyliol. Yn ystod adegau o ansicrwydd, fel yn y pandemig COVID-19, gall cartref ddarparu sylfaen ddiogel a sefydlog i unigolion ac aelwydydd i'w helpu i ymateb i'r pandemig a'i effeithiau ac adfer ohono.

Mae rhaglenni cenedlaethol o gymorth lles a thai wedi'u cyflwyno mewn ymateb i'r pandemig ac maent yn cynnwys ystod eang o fesurau i gefnogi tenantiaid ac atal digartrefedd.

Mae'r Asesiad o Effaith ar Iechyd (HIA) cynhwysfawr a chyfranogol hwn yn archwilio effaith iechyd a llesiant COVID-19 ar dai a thai heb ddiogelwch, ac yn edrych ar bwysigrwydd cael cartref cyson sydd o ansawdd da, yn fforddiadwy, ac sy'n teimlo'n ddiogel. Mae hefyd yn ystyried diogelwch deiliadaeth mewn perthynas â sefydlogrwydd, a gallu cynnal to uwch eich pen ac atal digartrefedd yn y pen draw. Dyma'r trydydd mewn cyfres, sy'n canolbwyntio ar effaith y pandemig COVID-19 ar boblogaeth Cymru gan gynnwys y 'Polisi Aros Gartref ac Ymbellhau Cymdeithasol' ac effaith gweithio gartref ac ystwyth. Gellir darllen yr adroddiad hwn ar y cyd â'r rhain a'r adrannau ar dai a gweithio gartref oddi mewn iddynt.

Gall y dystiolaeth yn yr adroddiad hwn a'r HIAs blaenorol a gynhaliwyd, gynorthwyo llunwyr polisi a phenderfyniadau wrth ystyried effaith y pandemig ar dai a thai heb ddiogelwch, fel y gellir lleihau anghydraddoldebau ac effeithiau negyddol posibl, a mwyafu cyfleoedd yn y dyfodol ar gyfer iechyd cadarnhaol a llesiant.

Prif Ganfyddiadau

Mae effeithiau economaidd y pandemig wedi cael effaith negyddol ar y rheini ar incwm isel, menywod a phobl ifanc. Bydd llai o incwm wedi achosi caledi pellach i'r rheini ar incwm isel, a allai gael ei waethgu trwy eu sefyllfa byw ansicr (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.1.4 a 3.1.6).

Mae rhentwyr preifat mewn mwy o berygl o dai heb ddiogelwch oherwydd bod tai yn llai fforddiadwy yn ystod argyfwng economaidd. Fodd bynnag, bydd mesurau lliniaru, megis atal dros dro ar droi allan a Benthyciadau Arbed Tenantiaethau a ddarperir gan Lywodraeth Cymru ac asiantaethau eraill (gweler Adrannau 3.1.2, 3.2.1 a 3.2.5) wedi helpu llawer o bobl.

Mae rhai menywod, plant a phobl ifanc wedi bod mewn mwy o berygl o niwed oherwydd trais a chamdriniaeth neu amlygiad i hyn, trwy dreulio mwy o amser gartref yn ystod y pandemig, ac mae Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin yn y Cartref a Thrais Rhywiol (VAWDASV) wedi'i waethgu. Mae yna hefyd ddiffyg llochesau lle gall y rhai sydd mewn perygl o VAWDASV gael gafael ar gymorth (yn enwedig cymorth wyneb yn wyneb) a thai diogel (gweler Adrannau 3.1.6 a 3.2.3).

Mae'r pandemig wedi tynnu sylw at effaith gadarnhaol mesurau cymorth COVID-19 o ran tai a lles. Er enghraifft, mae cynlluniau atal digartrefedd wedi darparu llety dros dro, ond mae rhai mewn perygl o ddod yn ddigartref eto pan ddaw mesurau cymorth i ben (gweler Adrannau 3.1.3, 3.2.3 a 3.2.5).

Bu cynnydd mewn cymdogaethau yn dod ynghyd i gefnogi ei gilydd. Fodd bynnag, mae rhai unigolion a grwpiau poblogaeth wedi cael eu heffeithio'n negyddol, megis teimlo'n ynysig neu fethu â chael gafael ar gymorth (gweler Adrannau 3.2.1, 3.2.3, 3.2.6).

Effeithiau cadarnhaol a negyddol

Nododd yr HIA effeithiau **cadarnhaol** ar iechyd a llesiant:

- Mae darparu llety brys i'r rhai sy'n profi digartrefedd wedi galluogi rhai i gael llwybr i mewn i dai mwy parhaol, er mai mesur dros dro yw hwn i rai (gweler Adrannau 3.1.3 a 3.2.7).
- Mwy o gydweithio rhwng staff tai a thrigolion, gan adeiladu cysylltiadau ac ymddiriedaeth (gweler Adran 3.2.6).
- Cymunedau yn dod ynghyd i gefnogi ei gilydd a helpu cymdogion mewn ymateb i'r pandemig, a all arwain at deimlad o ymdeimlad cynyddol o berthyn yn eich cymuned (gweler Adran 3.2.3).
- Gwelwyd cynnydd canfyddedig yn y bobl sy'n gofyn am help a chefnogaeth gan wasanaethau tai a chyngor (gweler Adrannau 3.1.2, 3.2.1, 3.2.6 a 3.2.7).
- Mae mesurau ymateb fel y cynnydd mewn cyfnodau rhybudd ar gyfer troi allan, gwyliau rhent / morgais, a'r cynnydd o £20 mewn Credyd Cynhwysol wedi darparu mwy o ddiogelwch a chefnogaeth i denantiaid a pherchnogion preswyl; fodd bynnag, mesurau dros dro ydynt ac nid yw goblygiadau eu tynnu'n ôl o bosibl yn hysbys ar hyn o bryd (gweler Adrannau 3.1.2, a 3.2.7).
- Mae cyfle unigryw i gysylltu polisi tai a chynllunio â chynllun adfer gwyrdd a chefnogi cymunedau cynaliadwy (gweler Adran 3.2.7).

Nododd yr HIA effeithiau **negyddol** ar iechyd a llesiant:

- Y grwpiau poblogaeth mwyaf agored i niwed sydd wedi teimlo effaith incwm is a chymhwyster ar gyfer rhai budd-daliadau fwyaf, ee y rhai sydd eisoes mewn tai heb ddiogelwch ac o ansawdd gwael, yn byw ar incwm isel a / neu â phroblemau iechyd presennol. Mae'r cartrefi a'r unigolion hyn yn arbennig o agored i ddigartrefedd a thlodi tanwydd oherwydd costau tai uwch, costau ynni uwch (oherwydd tai aneffeithlon o ran ynni), a chost uwch biliau cartref eraill (gweler Adrannau 3.1.1, 3.2.1, 3.2.5 a 3.2.7).
- Mae'r rhai sy'n ddiartref yn fwy tebygol o gymryd rhan mewn ymddygiadau sy'n niweidio iechyd, a allai fod wedi'u gwaethygu gan y pandemig (gweler Adran 3.2.2).
- Efallai y bydd y bobl y mae'n ofynnol iddynt weithio gartref yn profi problemau fforddiadwyedd a achosir gan gostau ynni uwch o ganlyniad i aros gartref am gyfnodau hirach. Nid yw pob cartref yn addas ar gyfer gweithio gartref (gweler Adran 3.1.5).
- Mae'r pandemig a'r cyfnodau clo cysylltiedig wedi cael effeithiau negyddol ar iechyd meddwl a llesiant, yn enwedig i'r rheini sy'n profi digartrefedd, pobl ifanc, tenantiaid rhent preifat ac i'r rhai sy'n ei chael hi'n anodd yn ariannol (gweler Adrannau 3.1.2, 3.1.3, 3.1.4, 3.2.1 a 3.2.3).
- Mae llai o ddiogelwch deiliadaeth a byrhoedledd yn effeithio ar allu unigolyn i osod gwreiddiau yn ei gymunedau lleol. Mae hyn yn effeithio'n negyddol ar eu hymdeimlad o berthyn yn y gymuned a diogelwch ontolegol (cysondeb amgylchedd rhywun, cartref fel sylfaen ddiogel). Mae polisiâu aros gartref wedi gwaethygu hyn, trwy ei gwneud yn anodd i bobl sefydlu a chynnal rhwydweithiau cymorth ffisegol (gweler Adrannau 3.2.1 a 3.2.3).
- Gallai diffyg parhad tenantiaethau a/neu ôl-ddyledion rhent a achosir gan y pandemig ddod yn rhwystr i gael llety diogel nawr ac yn y dyfodol. Gall hyn arwain at gylch o ddeiliadaeth heb ddiogelwch a risg o ddigartrefedd - mater penodol yn y sector rhentu preifat (gweler Adrannau 3.1.2 a 3.2.3).

Camau gweithredu yn y dyfodol

Amlinellir camau gweithredu yn y dyfodol a all hyrwyddo llesiant unigolion, aelwydydd a chymunedau isod:

Codi ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o safonau tai o ansawdd da ar draws deiliadaethau sy'n cynyddu ymdeimlad pobl o ddiogelwch tai, ac yn helpu i gynnal llesiant. Mae hyn yn cynnwys sicrhau bod cartrefi yn addas ar gyfer gweithio gartref nawr ac yn y dyfodol (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.1.3, a 3.2.4).

Buddsoddi mewn tai fforddiadwy, diogel a chynaliadwy fel rhan o adferiad pandemig 'gwyRDD', a chefnogi creu lleoedd cynaliadwy fel yr amlinellir ym Mholisi Cynllunio Cymru¹ (gweler Adran 3.2.7).

Cynyddu cyfathrebu a chryfhau cydweithredu rhwng Landlordiaid Cymdeithasol Cofrestredig, awdurdodau lleol a datblygwyr tai, cynllunwyr a chymunedau, ac ail-feddwl dyluniad tai i ystyried anghenion newidiol aelwydydd yn y dyfodol.

Sicrhau fod gan unigolion ac aelwydydd fynediad at seilwaith gwyrdd a glas lleol o ansawdd da, er budd llesiant corfforol a meddyliol (gweler Adrannau 3.1.4, 3.1.5, 3.2.1, a 3.2.7).

Codi ymwybyddiaeth, a chynyddu argaeledd gwasanaethau cymorth i'r rhai sydd mewn perygl o dai heb ddiogelwch, gan weithio gydag ystod o sefydliadau sector cyhoeddus, statudol a gwirfoddol fel tai, awdurdodau lleol, gwasanaethau cymdeithasol, a'r trydydd sector. Gallai hyn gynnwys gwasanaethau cymorth i'r rheini sydd: yn ariannol ansicr; â materion iechyd meddwl a llesiant presennol; mewn perygl o drais a cham-drin yn y cartref; mewn perygl o dlodi bwyd a thanwydd (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.1.3 a 3.2.6).

Annog tenantiaethau tymor hwy i roi mwy o ddiogelwch a mwy o amddiffyniad i denantiaid rhag cael eu troi allan, a chydbwyso hyn ag anghenion landlordiaid, er mwyn lleihau'r rhwystrau rhag cael llety diogel yn y dyfodol (gweler Adran 3.1.2).

Rhoi mwy o gefnogaeth a gwybodaeth i landlordiaid i ddeall a chefnogi eu tenantiaid sy'n profi anawsterau iechyd meddwl (gweler adran 3.1.2).

Sicrhau fod landlordiaid y sector preifat wedi'u cofrestru gyda Rhentu Doeth Cymru i wella profiadau unigolion ac aelwydydd o rentu preifat. Ystyried ymgyrchoedd codi ymwybyddiaeth er budd landlordiaid a thenantiaid (gweler Adran 3.2.6).

Ymgymryd ag ymchwil bellach ar dai heb ddiogelwch ar draws grwpiau poblogaeth penodol gan gynnwys ceiswyr lloches a ffoaduriaid; lesbiaid, hoyw, deurywiol, trawsryweddol, cwestiynu a hunaniaethau rhywiol eraill (LHDTQ+) yng Nghymru (gweler Adran 4.2).

¹ Mae Polisi Cynllunio Cymru yn bolisi cenedlaethol sy'n amlinellu canllawiau ar gyfer gwneud penderfyniadau cynllunio yng Nghymru a gellir ei weld yn <https://gov.wales/planning-policy-wales>

Monitro derbyniad ac effaith cefnogaeth ariannol cysylltiedig â thai a ddarperir gan Lywodraeth y DU a Chymru mewn ymateb i'r pandemig. Asesu effaith dileu'r mesurau cymorth hyn i nodi'r rhai yr effeithir arnynt fwyaf, i adolygu mesurau cymorth ar gyfer y dyfodol (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.2.5, 3.2.7).

Cynyddu'r cyflenwad o dai fforddiadwy a chynaliadwy o ansawdd da mewn cynlluniau adfer i wella diogelwch tai ac amgylcheddau cynaliadwy (gweler Adran 3.2.7).

Buddsoddi mewn atal trais a Phrofiadau Niweidiol yn ystod Plentyndod (ACEs) i wneud teuluoedd a chymunedau yn fwy cydnherth i drais yn y cartref (gweler Aran 3.2.3).

Casgliad

Mae'r pandemig a'r mesurau ymateb cysylltiedig wedi cael effaith wahaniaethol ar bobl yn ôl eu hamgylchiadau tai presennol, gydag ystod eang o effeithiau cadarnhaol a negyddol yn y tymor byr a'r tymor hir.

Mae'r HIA hwn wedi tynnu sylw at y cysylltiadau rhwng tai diogel a gwell iechyd corfforol a meddyliol. I bobl sydd â chartref diogel, cynnes a fforddiadwy, sydd â'r gallu i weithio gartref, mae'r effaith yn llawer llai nag i bobl sydd eisoes yn wynebu heriau fel tai heb ddiogelwch ac ansicrwydd ariannol, gorlenwi, ac sy'n byw mewn amgylchedd camdriniol.

Mae'r HIA hwn wedi tynnu sylw at y cysylltiadau rhwng tai diogel a gwell iechyd corfforol a meddyliol.

Mae'r adroddiad hwn wedi nodi effeithiau cadarnhaol a negyddol y pandemig ar dai a thai heb ddiogelwch mewn perthynas â llesiant economaidd, amgylcheddol, cymdeithasol, corfforol a meddyliol. Mae wedi atgyfnerthu nad yw cartref yn lle diogel i bawb, ac nid oes gan bawb yn y boblogaeth fynediad at gartref, nac amgylchedd tai o ansawdd uchel. Mae nifer o gamau y gallai llunwyr polisi a sefydliadau eu hystyried i gynyddu'r effeithiau cadarnhaol a chyfleoedd i leihau'r effeithiau negyddol.

Gall yr HIA hwn, ynghyd â'r HIAs blaenorol a gynhaliwyd mewn perthynas â'r pandemig COVID-19, gynorthwyo sectorau a sefydliadau i weithio gyda'i gilydd i baratoi llwybr ar gyfer newid mewn polisi tai ac iechyd yn y dyfodol sy'n berthnasol i dal heb ddiogelwch.

Bydd hyn yn galluogi cartrefi, unigolion, a chenedlaethau'r dyfodol i gael tai o ansawdd da, a chartref sy'n teimlo'n ddiogel, yn sefydlog ac yn sicr ar gyfer y dyfodol.

Does unman yn debyg i gartref?

Archwilio effaith iechyd a llesiant COVID-19 ar dai heb ddiogelwch

Grwpiau poblogaeth yr effeithir arnynt

Y rhai sy'n byw ar incwm isel

Tenaniaid preifat a rhentwyr

Pobl sy'n profi digartrefedd

Plant a phobl ifanc

Gweithwyr Cartref

Menywod

Mae'r grwpiau mwyaf agored i niwed wedi teimlo'r effaith fwyaf, fel y rhai mewn tai sydd eisoes yn annigol, o ansawdd gwael, ar incwm isel a / neu sydd â phroblemau iechyd presennol

Effeithiau Cadarnhaol

Effeithiau Negyddol

Tenaniaid preifat a rhentwyr mewn perygl o dai heb ddiogelwch oherwydd effeithiau economaidd y pandemig a troi allan anghyfreithlon neu 'dim bai'

Mwy o risgiau i iechyd corfforol a meddyliol o dai heb ddiogelwch/tai mewn cyflwr gwael

Gallai fod diweithdra, llai o oriau gwaith neu weithio gartref wedi arwain at broblemau fforddiadwyedd i rai, megis anhawster talu biliau a gwresogi cartrefi

Plant/menywod sydd mewn perygl o brofi/gweld trais a cham-drin yn y cartref

Amharwyd ar fynediad i rwydweithiau cefnogi, yn enwedig cyswllt wyneb yn wyneb

Mwy o weithio cydweithredol, cysylltiad ac ymddiriedaeth rhwng staff cymdeithasau tai a thrigolion

Cynnydd canfyddedig yn y bobl sy'n gofyn am help a chefnogaeth gan wasanaethau tai a chyngor

Darparu llety brys i'r rhai sy'n profi digartrefedd

Mae mesurau ymateb tai a lles Covid-19 wedi darparu mwy o ddiogelwch a chefnogaeth

Mae cymunedau wedi dod ynghyd i gefnogi ei gilydd

Cyfleoedd

Adolygu effaith cynlluniau cymorth tai, lles a budd-daliadau COVID-19 a gweithredu'r dysgu o hyn

Cynyddu agosrwydd lleoedd gwyrdd a glas at dai, gan hyrwyddo llesiant meddyliol, gweithgarwch corfforol a theithio llesol

Adeiladu ar ffyrdd newydd o weithio a chydweithio rhwng sefydliadau a welwyd yn ystod y pandemig

Buddsoddi mewn atal trais a Phrofiadau Niweidiol yn ystod Plentyndod (ACES) i wneud teuluoedd a chymunedau yn fwy cydnorth i drais yn y cartref

Cysylltu polisi tai a chynllunio â chynllun adfer gwyrdd, a chefnogi cymunedau cynaliadwy

Camau gweithredu

Cyd-gynhyrchu a mabwysiadu dealltwriaeth o safonau tai o ansawdd da ar draws deiliadaethau

Hyrwyddo Rhentu Doeth Cymru er budd landlordiaid a thenaniaid

Buddsoddi mewn tai fforddiadwy, diogel, cynaliadwy o ansawdd da i bawb

Adeiladu partneriaethau rhwng cynllunwyr, datblygwyr a chymunedau ar gyfer gwneud lleoedd yn gynaliadwy

Ystyried mesurau pellach i annog diogelwch tymor hwy i denantiaid

Adolygu a monitro derbyniad ac effaith cynlluniau cymorth cysylltiedig â thai a lles i lywio mesurau cymorth yn y dyfodol

Cynyddu a chodi ymwybyddiaeth o'r gwasanaethau cymorth sydd ar gael i'r rheini sydd mewn perygl o dai heb ddiogelwch

Ymgymryd ag ymchwil i ddeall effaith tai heb ddiogelwch ar geiswyr lloches a ffoaduriaid a hunaniaethau rhywiol lesbiaidd, hoyw, deurywiol, trawsryweddol, cwestiynu ac eraill (LHDTQ+) yng Nghymru

1. Cyflwyniad

Mae pandemig Coronafeirws (COVID-19), wedi achosi salwch a marwolaeth gan effeithio ar filiynau o bobl ledled y byd (WHO, 2021), ac mae penderfyniadau ehangach iechyd yn dylanwadu ar ganlyniadau COVID-19, gan gynnwys y ffordd y mae pobl yn byw a lle maen nhw'n byw. Gall tloedi a'r amgylchedd, er enghraifft tai a digartrefedd gael effaith sylweddol ar ganlyniadau COVID-19 (Dyakova et al., 2021). Yn dilyn hynny, mewn ymateb i'r pandemig, gweithredwyd llawer o ymyriadau polisi, cymdeithasol ac ymddygiadol ledled y byd i leihau'r risg y bydd y clefyd yn lledaenu (Haug et al., 2020).

Yn 2020, cyhoeddodd Iechyd Cyhoeddus Cymru ddau Asesiad o'r Effaith ar Iechyd (HIAs); un ar effeithiau'r 'Polisi Aros Gartref ac Ymbellhau Cymdeithasol' yng Nghymru, ac un a asesodd effaith 'Gweithio gartref ac Ystwyth yng Nghymru' mewn ymateb i bandemig COVID-19 (Green et al., 2020a; 2020b). Mae'r HIAs hyn wedi nodi ehangder o effeithiau ar draws y boblogaeth, yn enwedig mewn perthynas â thai a sut mae pobl yn byw ac yn gweithio yn eu cartrefi.

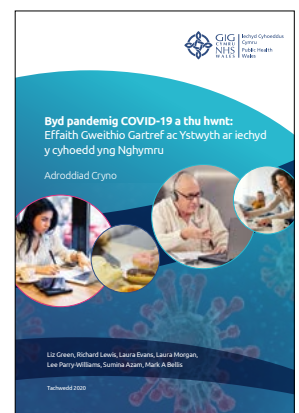
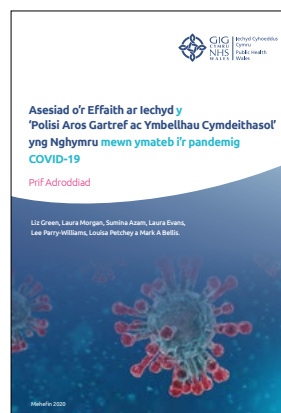
Roedd canfyddiadau cadarnhaol mewn perthynas â thai yn cynnwys:

- Gweithredu cyflym i gartrefu pobl sy'n profi cysgu allan / digartrefedd;
- Mwy o ddefnydd o dechnoleg i alluogi pobl i barhau i weithio ac astudio o'u cartrefi;
- Gwell llesiant meddyliol i rai oherwydd mwy o reolaeth dros gydbwysedd gwaith / bywyd.

Roedd y canfyddiadau negyddol yn cynnwys:

- Mwy o unigedd a achosir gan weithio gartref, a gwaethygiad mewn llesiant meddyliol ar draws y boblogaeth, gyda menywod, plant a'r rhai ar incwm isel yn cael eu heffeithio'n benodol;
- Nid yw cartref bob amser yn lle diogel. Mae trais a cham-drin² wedi gwaethygu yn ystod y pandemig, gyda rhai menywod a phlant mewn mwy o berygl o niwed;
- Mwy o risg i iechyd corfforol gwael o weithio mewn amgylcheddau cartref anaddas a defnyddio offer nad yw wedi'i ddylunio'n ergonomegol³.

Amlygodd y ddau HIA y bu'n ofynnol i bobl, drwy gydol y pandemig, dreulio mwy o amser yn eu cartrefi ac y gall hyn gael ystod o effeithiau cadarnhaol a negyddol. Gellir darllen yr adroddiad hwn ar y cyd â'r rhain a'r adrannau cysylltiedig a chamau gweithredu posibl.

2 Mae hyn yn cynnwys Trais yn Erbyn Menywod, Trais yn y Cartref a Cham-drin Rhywiol (VAWDASV), plant a phobl ifanc sy'n dyst i drais a cham-drin yn y cartref, a cham-drin ac esgeuluso plant.

3 Mae offer a ddyluniwyd yn ergonomegol yn lleihau ymdrech ac anghysur corfforol, ac yn sicrhau'r effeithlonrwydd mwyaf posibl.

Mae ystod eang o fesurau cymorth COVID-19 wedi'u cyflwyno (Llywodraeth Cymru, 2021a) i gefnogi tenantiaid i atal digartrefedd ac i aros yn eu cartrefi. Mae enghraifft o hyn yn cynnwys *The Deddf Rhentu Cartrefi (Diwygio) (Cymru) 2021* sy'n ceisio sicrhau y bydd gan denantiaid hawl i isafswm o ddeuddeng mis o gontract rhent ac yn ei gwneud yn ofynnol i landlordiaid roi chwe mis o rybudd (yn lle'r ddau gyfredol). Mae hyn ar sail 'dim bai' a dim ond ar ôl i'r tenant symud i mewn y bydd landlordiaid yn gallu cyflwyno rhybudd o'r fath. Daw'r Ddeddf i rym yng ngwanwyn 2022. Amlinellir mesurau cymorth ychwanegol yn fanylach yn yr adran ganlynol.

Mae tystiolaeth dda o'r cysylltiadau rhwng tai ac iechyd (Azam et al., 2019; Watson et al., 2019; Dyakova et al., 2021), er enghraifft mae'r rhai sy'n profi digartrefedd yn fwy tebygol o farw o ganser a hunanladdiad, profi cyfraddau uwch o gamddefnyddio alcohol a sylweddau, a chlefyd anadlol ee twbercwlosis (Bloomer et al., 2012). Gan adeiladu ar yr uchod, yr HIA hwn yw'r trydydd mewn cyfres sy'n asesu effaith agweddau ar y pandemig COVID-19 ar iechyd a llesiant yng Nghymru.

Mae 'Does unman yn debyg i gartref?' yn archwilio effeithiau iechyd, llesiant ac anghydraddoldebau yn ystod pandemig COVID-19 mewn perthynas â thai heb ddiogelwch.

Ar gyfer yr asesiad hwn, **diffinnir tai heb ddiogelwch fel:**

- Diffyg diogelwch deiliadaeth, gan gynnwys digartrefedd
- Teimlo'n anniogel gartref
- Diogelwch Ontolegol (cysondeb amgylchedd rhywun, cartref fel sylfaen ddiogel)

Nod yr HIA hwn, ynghyd â'r HIAs ymateb COVID-19 blaenorol, yw darparu gwybodaeth i lunwyr polisi a sefydliadau, er mwyn deall sut y gall tai diogel hyrwyddo ac amddiffyn iechyd a llesiant yn ystod y pandemig ac mewn byd ôl-bandemig. Mae hefyd yn cefnogi datblygiad camau lliniaru ar gyfer effeithiau negyddol posibl a allai ddeillio o dai heb ddiogelwch.

Mae'r adroddiad hwn yn:

- **Disgrifio'r effeithiau cadarnhaol a negyddol cyfredol ac yn y dyfodol** ar ystod o feysydd polisi;
- **Cipio cyfleoedd** y gellid gwneud y mwyaf ohonynt yn y dyfodol.
- **Nodi grwpiau poblogaeth penodol yr effeithiwyd arnynt yn arbennig**
- **Amlygu camau gweithredu posibl** y gellid eu cymryd nawr ac yn y dyfodol i fwyafu unrhyw effeithiau cadarnhaol a lliniaru unrhyw effeithiau negyddol.

1.1 Cefndir

Cymru sydd â'r stoc dai hynaf yn y DU gyda dros un o bob pedwar cartref (26%) wedi'u hadeiladu cyn 1919. Amcangyfrifodd Nicol et al (2019) yng Nghymru yn 2017/18, nifer yr anheddau ag unrhyw berygl Categori 1 ar y System Sgorio Iechyd a Diogelwch Tai (HHSRS) oedd 238,000 neu ryw 18% o gyfanswm y stoc - diffinnir hyn fel 'tai gwael'. Amcangyfrifwyd mai'r gost o leihau'r peryglon yn y cartrefi hyn i lefel dderbyniol oedd £2,455 fesul cartref - neu gyfanswm cost o £584 miliwn.

Pris tŷ ar gyfartaledd i brynwr tro cyntaf yng Nghymru ym mis Mai 2020 oedd £159,375 gyda'r isaf ym Mlaenau Gwent a'r uchaf yn Sir Fynwy (Data Cymru, 2021). Dangosodd canlyniadau arolwg misol Arolwg Cenedlaethol Cymru ym mis Mai 2020 fod 54% o berchnogion tai yn berchen ar eu heiddo yn llwyr, a'r 46% arall â morgais, yr oedd 13% ohonynt yn dweud eu bod wedi cytuno ar wyliau morgais gyda'u benthyciwr (Llywodraeth Cymru, 2020a). Yn yr un mis, dywedodd 14% eu bod wedi cadw i fyny â'u biliau gyda pheth anhawster a bod 3% wedi cadw i fyny â'u biliau a'u hymrwymiaid ond yn ei chael hi'n frwydr gyson (Llywodraeth Cymru, 2020a).

Mae Sefydliad Bevan (2020a; 2020b) yn tynnu sylw at gynnydd parhaus yn nifer yr aelwydydd un person a chyflog sengl. Mae goblygiadau pwysig i hyn sy'n cynnwys:

- Newidiadau yn y galw am dai priodol;
- Fforddiadwyedd tai;
- Treth y Cyngor (gan fod gostyngiad yn cael ei gynnig ar gyfer unig ddeiliadaeth);
- Argaeledd gofal anffurfiol gan aelod arall o'r cartref; ac
- Yr effaith ar gyswllt cymdeithasol, unigrywdd ac arwahanrwydd.

Mae'r cysylltiad rhwng tai heb ddiogelwch, costau tai a thlodi wedi'i hen sefydlu (Gurney, 2020; Clair et al., 2016; Bloomer et al., 2012; CYF 1, 2, 3). Amcangyfrifir bod 7% o rieni/gwarcheidwaid â phlant, sy'n cyfateb i 30,000⁴ blant, wedi gorfod dewis rhwng talu am fwyd a thalu costau tai cyn ac yn ystod y cyfnod clo (Shelter Cymru, 2020). Mae Sefydliad Joseph Rowntree (JRF) yn credu, lle mae cartrefi incwm is yn gwario mwy na 30% o'u hincwm ar rent, eu bod mewn perygl o orfod torri'n ôl ar hanfodion, ac mae hyn yn rhoi pobl mewn risg ychwanegol pe bai sioc incwm⁵ (JRF, 2020b).

Amcangyfrifir bod 7% o rieni/gwarcheidwaid â phlant, sy'n cyfateb i 30,000⁴ o blant, wedi gorfod dewis rhwng talu am fwyd a thalu costau tai cyn ac yn ystod y cyfnod clo.

Mae dibynnu mwy ar renti preifat drud yn rhoi llawer o aelwydydd tlotach mewn risg ychwanegol o dlodi.

Mae'r sector rhentu preifat yng Nghymru yn 13% (Llywodraeth Cymru, 2020b) o gyfanswm y stoc dai, ac mae'n parhau i fod yn llai nag yng ngwledydd eraill y DU (JRF, 2020b). Mae dibynnu mwy ar renti preifat drud yn rhoi llawer o aelwydydd tlotach mewn risg ychwanegol o dlodi. Mae cyfraddau tloti ymhlith rhentwyr preifat a chymdeithasol yn uwch yng Nghymru nag mewn mannau eraill yn y DU (JRF, 2020b).

4 Cyfrifiadau a wnaed gan Shelter Cymru yn seiliedig ar ddata Cyfrifiad 2011

5 Mae sioc incwm yn cyfeirio at newid annisgwyl mewn amgylchiadau sy'n achosi i incwm ostwng yn sydyn. Gall gynnwys diswyddo, chwalu perthynas, salwch neu ddamweiniau (Choudhury, 2021) ond nid yw wedi'i gyfyngu i'r rhain.

Mae rhai grwpiau'n debygol o fod mewn mwy o berygl o dai heb ddiogelwch. Mae'r rhain yn cynnwys:

- Pobl sy'n byw mewn Tai Amlfeddiannaeth
- Pobl sy'n uniaethu fel LHDTQ+
- Ceiswyr lloches a ffoaduriaid
- Menywod
- Teuluoedd â phlant
- Plant a phobl ifanc
- Rhieni sengl
- Pobl sy'n byw gydag anabledd(au)
- Pobl sy'n byw ar incwm isel a / neu mewn cyflogaeth ansicr
- Pobl hŷn

Cyn y pandemig (2013 i 2018) cynyddodd cyfran y bobl a nododd foddhad bywyd a hapusrwydd uchel yng Nghymru, er bod hyn yn is nag yng ngwledydd eraill y DU (Arsyllfa Iechyd Cyhoeddus Cymru, 2020). Nododd canlyniadau Arolwg Poblogaeth Blyneddol 2020 fod gan bobl yng Nghymru lesiant meddyliol gwaeth na'r rhai yng ngwledydd eraill y DU (Iechyd Cyhoeddus Cymru, 2020). Roedd hyn yn arbennig o wir am bobl ifanc; yn 2018/19 nododd unigolion 16-44 oed lefelau uwch o anhwylder meddwl na'r rhai 45-64 neu 65 oed a hŷn (Ystadegau Cymru, 2019b). Nododd y rhai sy'n byw yn yr ardaloedd lleiaf difreintiedig yng Nghymru lefelau uwch o lesiant meddyliol na'r rhai yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig (Arsyllfa Iechyd Cyhoeddus Cymru, 2020).

Mae pandemig COVID-19 wedi datgelu a gwaethygu anghydraddoldebau mewn rhai cymunedau yng Nghymru. Er enghraifft, mae enillwyr isel dair gwaith yn fwy tebygol o fod wedi cael eu rhoi ar ffyrlo neu wedi colli eu swydd; mae'r rhai ar incwm is yn fwy tebygol o fod â chyflyrau iechyd sylfaenol sy'n eu gwneud yn agored i feirws COVID-19; a gallai effaith cau ysgolion fod wedi effeithio ar y rhai sydd eisoes wedi'u dosbarthu fel rhai difreintiedig (Llywodraeth Cymru, 2020c).

... mae enillwyr isel dair gwaith yn fwy tebygol o fod wedi cael eu rhoi ar ffyrlo neu wedi colli eu swydd ...

Yn ystod y pandemig COVID-19, mae amryw fesurau cymorth wedi'u cyflwyno a'u gweithredu i helpu unigolion ac aelwydydd i gadw llety yn ystod y pandemig ac i amddiffyn eu hiechyd a'u llesiant a lleihau trosglwyddiad y feirws.

Ymhlith y mesurau eang a gyflwynwyd mewn ymateb i'r pandemig mae cefnogaeth i denantiaid aros yn eu cartrefi ac atal digartrefedd (Llywodraeth Cymru, 2021a). Mae hyn yn cynnwys: tâl salwch statudol a chynlluniau cymorth hunan-ynysu; ymestyn cyfnodau rhybudd o ran troi allan; atal hawliadau meddiant yn y llysoedd; cynlluniau cymorth benthyciadau a morgeisi; grantiau a budd-daliadau lles gwell; a'r cynllun cadw swyddi (ffyrlo). Nod y rhain yw darparu lefelau uwch o gefnogaeth a galluogi pobl i hunan-ynysu heb gollu incwm, lle mae'n ofynnol iddynt wneud hynny.

2. Dulliau

Mae HIA yn broses sy'n ystyried yn hyblyg ac yn systematig effaith polisi, cynllun neu gynnig ar boblogaeth, trwy lens penderfynyddion iechyd a llesiant. Mae'r penderfynyddion hyn yn cynnwys effeithiau cymdeithasol a chymunedol, ymddygiadau sy'n effeithio ar iechyd fel ysmegu neu ddeiet, ac effeithiau amgylcheddol, cymdeithasol ac economaidd ehangach. Mae'n ddull sy'n seiliedig ar dystiolaeth i werthuso pa grwpiau poblogaeth sydd wedi'u heffeithio, neu a allai gael eu heffeithio gan dai heb ddiogelwch neu ddigartrefedd gan y pandemig a mesurau ymateb a sut yr effeithir yn wahaniaethol arnynt.

Gall HIAs nodi effeithiau neu gyfleoedd cadarnhaol posibl (neu wirioneddol lle y'u gwelwyd), ac effeithiau negyddol neu rhai anfwriadol negyddol. Mae'r broses yn darparu argymhellion a champau gweithredu ar sail tystiolaeth i fynd i'r afael â'r rhain ac unrhyw fesurau lliniaru y gellir eu gweithredu i liniaru effeithiau negyddol a gwella unrhyw rai cadarnhaol neu gyfleoedd. Roedd yr HIA yn gynhwysfawr ac yn gyfranogol ei natur ac fe'i cynhaliwyd rhwng Gorffennaf 13 2020 a Mehefin 30 2021.

Mae'n seiliedig ar sawl ffynhonnell dystiolaeth:

- Papurau cyfnodolion cyhoeddus a adolygwyd gan gymheiriaid;
- Llenyddiaeth lwyd;
- Proffil iechyd cymunedol a gwybodaeth iechyd;
- Rhith-weithdai rhanddeiliaid a chyfweliadau â rhanddeiliaid;
- Data'r arolwg.

Cafodd tystiolaeth a gyhoeddwyd tan 30 Tachwedd 2020 ei chasglu a'i defnyddio fel sail i'r adroddiad hwn. Dim ond y datblygiadau polisi hynny a gyhoeddwyd ar ôl y dyddiad hwn y teimlwyd eu bod yn arwyddocaol eu natur i'r pwnc sydd wedi'u cynnwys.

Pwysolwyd y dystiolaeth, gyda phapurau cyfnodolion cadarn a adolygwyd gan gymheiriaid a deallusrwydd iechyd a data yn cael mwy o bwys na chyhoeddiadau llenyddiaeth lwyd. Cafodd ffynonellau tystiolaeth ansoddol eraill fel gweithdai a chyfweliadau, a gasglwyd fel rhan o'r HIA, eu triogli gyda hyn i ffurfio darlun cyfannol o'r effaith.

Gellir gweld proffil iechyd cymunedol a deallusrwydd iechyd arall, cyd-destun deddfwriaethol a pholisi perthnasol, ynghyd â llenyddiaeth a adolygwyd gan gymheiriaid, llenyddiaeth lwyd, crynodebau gweithdy a chyfweliadau yn yr adroddiad Gwybodaeth Ategol (gweler Adrannau 2 i 6). Mae'r dystiolaeth a'r wybodaeth hon wedi'u syntheseiddio a'u dadansoddi, a'u defnyddio i ddsbarthu natur, dwyster a thebygolrwydd yr effaith fel y crynhoir yn Ffigur 1.

Ffigur 1: Disgrifwyr effaith

- **Cadarnhaol** – effeithiau yr ystyrir eu bod yn gwella neu'n cynnal statws iechyd neu'n cynnig cyfle i wneud hynny

- **Negyddol** – effeithiau sy'n lleihau statws iechyd

- ✓✓ **Cadarnhawydd** – tystiolaeth uniongyrchol wirioneddol yn bodoli

- ✓ **Tebygol** – yn fwy tebygol o ddigwydd na pheidio, tystiolaeth uniongyrchol ond o ffynonellau cyfyngedig

- ? **Posibl** – gallai ddigwydd neu beidio

- ✱✱✱ **Sylweddol** – yn ddigon mawr neu'n bwysig i fod yn deilwng o sylw, yn werth ei nodi

- ✱✱ **Cymedrol** – cyfartalog o ran dwysedd, ansawdd neu faint

- ✱ **Bach** – swm, maint neu raddau bach, dibwys

- S = Tymor byr - llai na blwyddyn

- SM = Tymor byr i ganolig - 1–3 blynedd

- ML = Tymor canolig i hir - 3-5 neu 10 mlynedd

- L = 10+ mlynedd

3. Dadansoddiad

Mae'r adran hon yn cyflwyno effeithiau y nodwyd eu bod yn Fawr; neu'n Fawr i Gymedrol eu natur yn unig. Mae gwybodaeth bellach am effeithiau a nodwyd fel rhai cymedrol neu fach i'w gweld yn yr adroddiad Gwybodaeth Atodol (Gweler Adran 8).

3.1 Grwpiau Poblogaeth

3.1.1 Y rhai sy'n byw ar incwm isel

☀️☀️☀️ **Mawr** ● **Negyddol** ✓✓ **Cadarnhawyd** **S** - **L** **Tymor Byr i Dymor Hir**

Mae'n debyg y bydd cyfnod clo COVID-19 wedi cael effaith negyddol ar safonau byw i bobl a allai fod wedi bod yn ei chael hi'n anodd yn ariannol eisoes. Roedd incwm nodweddiadol cartrefi heb bensynwyr 4.5% yn is ym mis Mai 2020 nag yn 2019-20 (Resolution Foundation, 2020).

Roedd mwy nag un o bob tri phlentyn (35%) - sy'n cyfateb i 220,000 o blant - yn byw mewn cartrefi a welodd ostyngiad mewn incwm yn ystod y cyfnod clo. Amcangyfrifir bod 30,000 o blant (5%) yn byw mewn cartrefi lle roedd rhieni neu warcheidwaid wedi gorfod dewis rhwng talu am fwyd a thalu costau tai (Shelter Cymru, 2020).

Mae'r dystiolaeth a archwiliwyd ar gyfer yr HIA hwn yn amlygu y gall tai heb ddiogelwch gael ystod o effeithiau uniongyrchol negyddol ar y rhai ar incwm isel, ac atgyfnerthwyd hyn ymhellach yn y cyfweiliadau cyfranogwyr. Mae pobl sy'n byw ar incwm isel yn fwy agored i ddiartrefedd a thlodi tanwydd oherwydd costau tai ac ynni uchel ynghyd â chartrefi wedi'u hinswleiddio'n aneffeithlon (National Energy Action, 2020). Maent hefyd yn llai tebygol o gael unrhyw gynilon sylweddol, ac felly maent mewn mwy o berygl o gael eu troi allan o'u cartrefi unwaith y bydd yr ataliad rhag troi allan⁶ yn dod i ben (Clair et al., 2016; CYF 4; Gweithdy 2). Mae ymchwil flaenorol a chyfredol yn awgrymu bod pobl ar incwm is yn cael eu heffeithio'n anghymesur yn ystod argyfyngau economaidd (Marmot et al., 2013; National Energy Action, 2020; Resolution Foundation, 2020; CYF 1, 2,3). Erbyn hyn mae pobl sydd wedi colli eu swyddi neu wedi gweld eu hincwm yn lleihau oherwydd ffyrlo, nad oedd angen cymorth arnynt o'r blaen, nawr angen help i dalu biliau'r cartref (Resolution Foundation, 2020; National Energy Action, 2020; CYF 2). Rhaid i unigolion sy'n hunangyflogedig allu darparu tair blynedd o dystiolaeth o'u hincwm i fod yn gymwys i gael cymorth llywodraeth cysylltiedig â COVID-19, ac eithrio'r rhai sydd wedi dechrau hunangyflogaeth yn fwy diweddar (Cyllid a Thollau EM, 2021a; CYF 4); sy'n golygu y gallant ddisgyn trwy'r rhwyd o ran cael cymorth.

6 Gwnaeth deddfwriaeth Llywodraeth Cymru a gyflwynwyd ym mis Ionawr 2021 ymestyn mesurau i amddiffyn rhentwyr yn ystod y pandemig trwy atal troi allan ac eithrio mewn achosion o ymddygiad gwrthgymdeithasol neu drais yn y cartref.

Gallai'r argyfwng economaidd a achosir gan COVID-19 hefyd effeithio gryfaf ar bobl ag incwm isel. Mae effeithiau COVID-19 ar y farchnad lafur wedi'u canolbwyntio ar enillwyr isel a'r ifanc (Brewer et al., 2020). Mae hefyd yn debygol y bydd yr effaith ar yr ifanc yn wahanol yn dibynnu a ydyn nhw'n dal i fyw gyda rhieni/gwarcheidwaid. Mae pobl sy'n byw ar incwm isel hefyd yn llai tebygol o allu gweithio gartref ac yn gweithio mewn sectorau fel lletygarwch, manwerthu nad yw'n hanfodol, a hamdden a oedd yn sectorau a gaeodd i lawr, neu'n gweithio mewn rolau sy'n wynebu'r cyhoedd, er enghraifft, archfarchnadoedd a manwerthu arall (Brewer et al., 2020).

Yn fwy cyffredinol, dangoswyd bod tlodi plant yn codi yn ystod dirwasgiadau ac yn cilio pan fydd yr economi'n tyfu, ac mae'r effeithiau'n tueddu i fod fwyaf amlwg ar ben isaf y dosbarthiad incwm (Bitler et al., 2017). Y grwpiau sydd mewn perygl arbennig o ddirwasgiad yw cartrefi un rhiant, cartrefi Du, Asiaidd a Lleiafrifoedd Ethnig (BAME) a phobl ifanc (Bitler et al., 2017; Bloomer et al., 2012). Gwaethygydd yr effeithiau hyn gan y pandemig COVID-19, a amlygwyd fel mater allweddol yn y dystiolaeth. Mae tlodi yn un ffactor risg ar gyfer camfanteisio troseddol ar blant a thrais ieuenctid difrifol (Cresswell et al., 2021; Fairness Respect Equality Dignity, 2020). Mae pobl ifanc wedi dod yn fwyfwy agored i faterion fel tlodi a gweithgareddau negyddol a llawn risg yn ystod y pandemig (UK Youth, 2021), gan gymryd rhan mewn gweithgaredd troseddol i ddarparu cymorth ariannol i'w teuluoedd sy'n cael anhawster (Cresswell et al., 2021).

Mae pobl sy'n byw ar incwm isel yn adrodd am nifer fwy o achosion o straen oherwydd y pandemig gan gynnwys straen am ffrindiau a theuluoedd yn dal COVID-19, yn ogystal â'u hiechyd eu hunain a'u perygl o gael y feirws (Fancourt, Steptoe a Bu, 2021).

3.1.2 Tenantiaid preifat a rhentwyr

Mawr

Negyddol

Tebygol

S – L Tymor Byr i Dymor Hir

Erbyn diwedd y cyfnod clo, gofynnwyd i 14,913 o rentwyr preifat (4%) adael eu cartrefi oherwydd eu bod ar hi hól hi gyda'u rhent (Shelter Cymru, 2020).

Canfu ymchwil a gomisiynwyd gan Sefydliad Joseph Rowntree ym mis Mai 2020 fod bron i chwarter rhentwyr Prydain (23%) yn poeni am dalu eu rhent yn ystod y cyfnod clo cychwynnol (JRF, 2020b). Mae hyn yn gynydd o 18% a oedd yn poeni cyn COVID-19, ac mae'n peri pryder arbennig gan nad oes gan 63% o rentwyr preifat unrhyw gynilon (Y Weinyddiaeth Tai, Cymunedau a Llywodraeth Leol, 2019).

Dangosodd arolwg gan Lywodraeth Cymru fod 20% o ymatebwyr yn poeni am eu gallu i dalu eu biliau ymhen mis, er bod hyn i lawr o 31% ar ddechrau'r pandemig (Llywodraeth Cymru, 2021b).

Amlygodd cyfranogwyr yn yr HIA y gallai tenantiaid preifat a rhentwyr fod yn agored i ystod o effeithiau negyddol o atgyweirio gwael, cysur thermol gwael, costau rhentu ac ynni uchel, a gorlenwi (Brown et al., 2020; Clair et al., 2016; CYF 1,2,4; Gweithdy 1). Gall yr aelwydydd hyn fod yn hynod agored i niwed gydag amgylchiadau cymhleth. Lle maent wedi colli llety blaenorol ac wedi cael eu hunain yn y sector rhentu preifat, os na allant gynnal y llety hwn yna mae dod yn ddigartref yn bosiblwydd i rai (O'Leary et al., 2018; CYF 2). Roedd diffyg sicrwydd deiliadaeth yn y sector rhentu preifat ee tenantiaethau dros dro hefyd yn thema gyffredin yn y cyfweliadau (CYF 1,2,3,4).

Nododd dystiolaeth y gallai fod yn anoddach fforddio tai digonol i rentwyr preifat yn ystod argyfwng economaidd a chododd achosion o droi allan yn ystod y dirwasgiad diwethaf (Bloomer et al., 2012); mae hyn yn golygu y gallai rhai cartrefi gael eu gorfodi i fyw mewn amodau gwaeth.

Dangoswyd bod diffyg lle yn cael effaith negyddol ar iechyd meddwl a llesiant tenantiaid, gydag amlygiad i leithder ac oerfel, cyfraddau clefyd anadlol, twbercwlosis, llid yr ymennydd a chyflyrau gastrig hefyd yn uwch mewn cartrefi gorllawn (Bloomer et al., 2012; Shelter Cymru, 2020). Gall gorlenwi hefyd gael effaith negyddol ar addysg a rhagolygon plant, perthnasoedd teuluol a llesiant corfforol, meddyliol ac emosiynol (Bloomer et al., 2012; CYF 1).

Gall pobl sy'n dioddef ôl-ddyledion tai brofi risg uwch o waethygiad mewn iechyd hunan-gofnodedig - gyda'r effaith fwyaf ar bobl sy'n byw mewn llety ar rent (Clair et al., 2016; CYF 4). Lle mae rhentwyr preifat yn dioddef o faterion iechyd meddwl, mae tystiolaeth yng Nghymru yn awgrymu bod diffyg cymorth yn ymwneud â thai ar eu cyfer hwy, a'u landlordiaid. Canfu Sefydliad Tai Siartredig (CIH) Cymru a Tai Pawb fod 32% o ddarparwyr cymorth o'r farn nad yw tenantiaid preifat byth yn cael digon o gymorth. Teimlai ychydig llai na hanner (45%) y landlordiaid nad oes byth ddigon o gymorth iddynt helpu tenantiaid â phroblemau iechyd meddwl. Ar ben hynny, dywedodd landlordiaid yr hoffent gael gwybodaeth fwy hygyrch (CIH Cymru, nd).

Amlygodd y rhai a gyfwelwyd fod rhai mesurau ymateb COVID-19, er enghraifft y cynnydd mewn cyfnodau rhybudd ar gyfer troi allan, ataliad ar droi allan a Benthyciadau Arbed Tenantiaethau (TSLs), yn cael effaith gadarnhaol ar rentwyr preifat (CYF 1,4). Fodd bynnag, roedd rhentwyr preifat hefyd mewn mwy o berygl o droi allan 'dim bai'⁷ CYF 1, 4) ac anghyfreithlon (CYF 1).

3.1.3 Pobl sy'n profi digartrefedd

Gosodwyd 1,171 o bobl ddigartref mewn llety brys ym mis Ebrill 2021, gan gynnwys 423 o leoliadau mewn llety tymor hir. Roedd mwy na 3,566 o bobl mewn llety dros dro a 101 yn cysgu allan (Llywodraeth Cymru, 2021c).

☀️☀️☀️ **Mawr** ●● **Cadarnhaol a Negyddol** ✓ **Tebygol**

S – **L** **Tymor Byr i Dymor Hir**

Cafwyd effeithiau cadarnhaol a negyddol i'r rheini yn y boblogaeth sy'n ddigartref yn ystod y pandemig. Mae'r rhai sy'n profi digartrefedd yn grŵp arbennig o agored i niwed, yn aml â chyflyrau iechyd corfforol neu feddyliol cronig, a gall dod i gysylltiad â COVID-19 effeithio'n negyddol ar eu hiechyd ymhellach (Lewer et al., 2020; Rozenfield et al., 2020). Mae ymchwil flaenorol wedi dangos bod y rhai sy'n profi digartrefedd wedi cael eu hanwybyddu wrth gynllunio parodrwydd ar gyfer trychinebau ac felly mae'n hanfodol bod eu hanghenion yn cael eu cynnwys fel rhan o unrhyw asesiad o'r fath (Sundareswaren et al., 2015). Yn ogystal, mae canfod a rheoli achosion, ac atal afiechyd mewn poblogaeth dros dro fel hyn yn llawer anoddach (Lewer et al., 2020a). Mae pobl sy'n profi digartrefedd neu'n byw mewn llety dros dro hefyd yn wynebu heriau penodol wrth gadw at reolau cadw pellter cymdeithasol a hunan-ynysu (Dyakova et al., 2021).

... bod y rhai sy'n profi digartrefedd wedi cael eu hanwybyddu wrth gynllunio parodrwydd ar gyfer trychinebau ac felly mae'n hanfodol bod eu hanghenion yn cael eu cynnwys fel rhan o unrhyw asesiad o'r fath ...

Modelodd astudiaeth yn Lloegr gyfraddau trosglwyddo yn ystod ton gyntaf y pandemig rhwng 29 Ionawr 2020 a 12 Awst 2020. Yn gadarnhaol, awgrymodd yr astudiaeth fod pobl sy'n profi digartrefedd yn cael eu hamddiffyn gan ymyriadau cyffredinol fel mesurau rheoli heintiau mewn hosteli, cau llety 'ystafelloedd cysgu' a'r fenter ehangach '*Everyone In*' (Lewer et al., 2020). '*Everyone In*' yw'r cynllun yn Lloegr a roddodd gyllid ychwanegol i awdurdodau lleol i gartrefu pobl

⁷ Gall landlordiaid preifat adfeddiannu eu heiddo gan denantiaid byrddaliadol sicr (AST) heb orfod sefydlu bai ar ran y tenant. Cyfeirir at hyn fel y sail 'dim bai' ar gyfer troi allan.

sy'n cysgu allan a phobl na allant droi at arian cyhoeddus yn ystod y pandemig. Mae Llywodraeth Cymru wedi dyrannu cymorth o £20 miliwn ar gyfer cynllun llety brys tebyg (Llywodraeth Cymru, 2020d).

Pan godir y mesurau cymorth, gallai achosion mewn lleoliadau digartref, er enghraifft hosteli a lleoedd cysgu cymunedol, arwain at lefelau uwch o heintiau a marwolaethau, hyd yn oed lle mae nifer isel o achosion o COVID-19 yn y boblogaeth gyffredinol (Lewer et al., 2020). Mae tystiolaeth yn awgrymu bod mwy o rwystrau i'r grwpiau hyn gael mynediad at ofal iechyd na grwpiau poblogaeth eraill (Song et al., 2021). Mae angen hygyrchedd i frechiadau COVID-19 a chefnogaeth barhaus gan wasanaethau i'r rheini sy'n profi digartrefedd ac i'r rhai sy'n byw mewn llety dros dro.

Un effaith gadarnhaol a nodwyd yn yr HIA fu gosod y rhai oedd yn ddigartref yn ystod y pandemig mewn llety (Lewer et al., 2020; CYF 1). Rhagwelwyd bod hyn wedi atal miloedd o heintiau ac wedi arbed cannoedd o fywydau (Lewer et al., 2020). Mae cyllid ychwanegol ar gyfer darparu llety brys a dros dro hefyd wedi arwain at gyfleoedd i ddod o hyd i lety mwy parhaol. Er enghraifft, ym mis Ebrill 2021, symudwyd 423 o unigolion digartref i lety tymor hir addas (Llywodraeth Cymru, 2021c).

Mae risg hefyd i'r rheini sy'n cael eu cartrefu mewn llety dros dro ddod yn ddigartref unwaith y daw cynlluniau darpariaeth tai cefnogol y llywodraeth i ben (CYF 4; Gweithdy 1). Amlygodd cyfweiliadau â rhanddeiliaid y cynnydd canfyddedig mewn digartrefedd ar y stryd wrth i bobl ag anghenion cymorth heb eu diwallu gael eu troi allan o lety dros dro (CYF 1; Gweithdy 1).

Yn yr un modd â'r boblogaeth gyffredinol, bu effaith ar iechyd meddwl a llesiant y rhai sy'n profi digartrefedd (Clair et al., 2016). Mae gan y rhai sy'n ddigartref risg uwch o brofi problemau iechyd meddyliol, ac maent yn fwy tebygol o farw o hunanladdiad na'r boblogaeth gyffredinol (Bloomer et al., 2012). Mae'r rhai sydd wedi profi digartrefedd hefyd yn fwy tebygol o fod mewn iechyd corfforol gwaeth na'r boblogaeth gyffredinol ynghyd ag anghenion iechyd tymor hwy cymhleth (Song et al., 2021). Daeth yr astudiaeth hon, a oedd yn cysylltu setiau data arferol lluosog i'r casgliad, yn y grŵp poblogaeth hwn, y gallai fod mynychder a difrifoldeb COVID-19 yn uwch oherwydd yr iechyd gwaeth a'r anghenion iechyd heb eu diwallu.

Mae yna hefyd ddiffyg ymchwil a gwybodaeth am brofiadau pobl sy'n nodi eu bod yn LHDTQ+ yn y system ddigartrefedd, er bod ymchwil yn dangos bod y grŵp hwn wedi'i or-gynrychioli yn y boblogaeth ddigartref o'i chymharu â'r boblogaeth gyffredinol (Llamau, 2019; Gweithdy 1).

Mae tystiolaeth wedi nodi effeithiau negyddol ar ymfudwyr gorfodol, sydd o ganlyniad i beidio â bod yn gymwys i gael tai a chymorth cyhoeddus wedi gorfod dewis rhwng aros mewn sefyllfaoedd camdriniol neu gamfanteisiol, neu fel arall dod yn ddigartref (Hopkins ac Assami, 2021). Mae angen ymchwil pellach ar geiswyr lloches a ffoaduriaid i gynyddu dealltwriaeth o'r effeithiau a nodi mesurau lliniaru.

3.1.4 Plant a phobl ifanc

Mawr**Negyddol****Tebygol****S – L****Tymor Byr i Dymor Hir**

Mae COVID-19 wedi datgelu anghydraddoldebau yng nghymunedau Cymru. Mae wedi dangos sut, i rai pobl, nad yw'r cartref yn lle diogel; mae rhai plant a phobl ifanc wedi bod yn agored i risg anghymesur o uchel o niwed o drais ar sail rhywedd, esgeulustod a mathau eraill o gam-drin (Uned Atal Trais Cymru, 2020; CYF 1).

Mae'r Gymdeithas Genedlaethol er Atal Creulondeb i Blant (NSPCC) wedi nodi newidiadau sylweddol yn lefel y galw ar eu gwasanaethau yn ystod y cyfnod clo. Nododd Childline, y gwasanaeth cwnsela ledled y DU i blant a phobl ifanc, gynnydd mawr yn y galw yn ystod y pandemig, gyda 30,868 o sesiynau cwnsela yn cael eu cyflwyno dros gyfnod o saith wythnos (tua 19,000 o sesiynau cwnsela y mis ledled y DU) (Atal Trais Cymru Uned, 2020).

Mae plant rhwng 0-1 oed ac sy'n symud cartref yn fwy tebygol o gael damweiniau a chael eu derbyn i'r ystyby (Hutchings et al., 2016).

Mae yna sawl ffactor sy'n cael effaith negyddol ar ddiogelwch tai plant a phobl ifanc, ac mae'r rhain wedi eu gwaethygu gan y pandemig a'r mesurau cysylltiedig fel cyfnodau clo. Nododd ymchwil flaenorol y gall gorlenwi yn y cartref, a'r anallu i gyrchu gofod y tu allan, gael effaith negyddol ar addysg, rhagolygon, perthnasoedd teuluol a llesiant corfforol ac emosiynol plant (Bloomer et al., 2012; CYF 1). Tynnwyd sylw hefyd at effaith diffyg lle i blant mewn cartrefi (ar gyfer preifatrwydd, astudio a chwarae) fel mater (Rosenthal et al., 2020; CYF 1; Gweithdy 1 a 2).

Mewn rhai achosion mae ei gwneud yn ofynnol i aros gartref fel rhan o'r mesurau ymateb i'r pandemig wedi gwneud plant a phobl ifanc yn fwy agored i niwed (Cresswell et al, 2021). Mae tystiolaeth yn dangos, ers gweithredu mesurau ymateb i'r pandemig, bod plant a phobl ifanc wedi profi mwy o gysylltiad â thrais a cham-drin gan gynnwys cam-drin ar-lein, ac mae gostyngiadau mewn gwasanaethau cefnogi a diogelu o ganlyniad i'r pandemig wedi arwain at lai o allu i adnabod y rhai sydd mewn perygl o niwed (Cresswell et al, 2021). Mae risg hefyd y gall plant fod yn dyst i fwy o drais a cham-drin yn y cartref, megis rhwng rhieni (tadau i famau yn bennaf) (Schneider et al., 2016; CYF 1; Gweithdy 2), ac mae tystiolaeth yn awgrymu effaith negyddol ar lesiant corfforol a meddyliol pobl ifanc sy'n dyst i gamdriniaeth o'r fath (Uned Atal Trais Cymru, 2020). Gall fod yna effeithiau iechyd a llesiant tymor hir ar y plant a'r bobl ifanc hynny sy'n agored i drais yn y cartref fel Profiadau Niweidiol yn ystod Plentyndod (ACE) (Cresswell et al, 2021).

Lle mae teuluoedd yn profi digartrefedd ac yn byw mewn Cartrefi Amlfeddiannaeth (HMO) neu lety gwely a brecwast (llawer ohonynt mewn ystafelloedd sengl), maent yn aml yn rhannu cyfleusterau cegin ac ystafell ymolchi, gan ei gwneud yn anoddach cadw at reolau cadw pellter cymdeithasol. Mae Comisiynydd Plant Lloegr hefyd wedi codi pryder ynghylch anallu plant i fynychu'r ysgol, a gwneud gwaith cartref tra mewn llety Gwely a Brecwast (Comisiynydd Plant, 2020).

3.1.5 Y rhai sy'n gweithio gartref

**Mawr i
Gymedrol**

**Cadarnhaol a
Negyddol**

Posibl

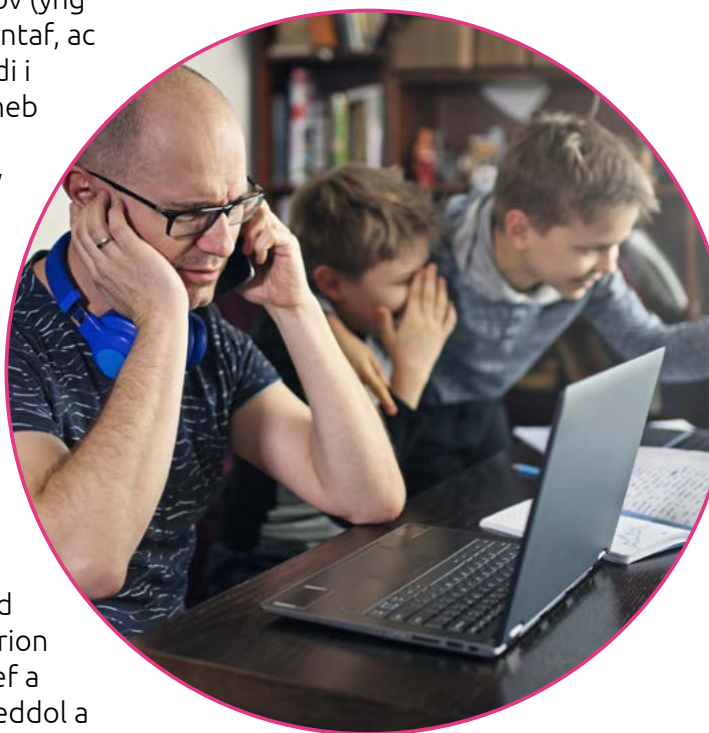
S - L

**Tymor Byr i
Dymor Hir**

Mae tua 40% o weithwyr yng Nghymru mewn galwedigaethau lle mae'n bosibl gweithio gartref (Taylor a Griffith, 2020). Oherwydd y pandemig a pholisïau'r llywodraeth fel yr angen i aros gartref a chadw pellter cymdeithasol, mae gweithio gartref ac ystwyth wedi dod yn angenrheidiol i lawer o sefydliadau a chyflogeion ac fe'i gweithredwyd mewn ffordd gyflym nad oedd neb wedi paratoi ar ei chyfer i raddau helaeth, gyda newidiadau yn cael eu cymhwyso'n gyflym cyn deall llawer o'r goblygiadau ehangach. Mae'r [HIA Gweithio Gartref ac Ystwyth](#) (Green et al., 2020a) yn nodi nifer o effeithiau cadarnhaol a negyddol gweithio gartref ac ystwyth megis hyrwyddo cydbwysedd gwaith / bywyd a lleihau rhyngweithio cymdeithasol gyda mwy o unigedd.

Dywedodd bron i chwarter yr ymatebwyr i arolwg YouGov (yng Nghymru) fod disgwyl iddynt weithio gartref am y tro cyntaf, ac roedd gan lai na hanner y rhain ystafell y gallent ei dynodi i weithio ynddi (swyddfa neu stydi). Roedd cyfran y bobl heb weithle pwrpasol yn uwch ar gyfer rhentwyr (96%) na pherchnogion (81%), a dywedodd dros chwarter (28%) y rhai heb swyddfa na stydi y byddai mwy o ystafelloedd wedi gwella eu profiad o'r cyfnod clo (Shelter Cymru, 2020).

O ganlyniad, mae'r unigolion hynny sy'n gweithio gartref wedi treulio mwy o amser yn eu cartref, sydd wedi arwain at fwy o ddefnydd o ynni ac a allai fod wedi arwain at faterion fforddiadwyedd tai a thlodi tanwydd (CYF 2, 3; National Energy Action, 2020; Achub y Plant, 2020) . Canfu'r Place Alliance (2020) mai dim ond 7% o bobl yn eu harolwg a ddywedodd eu bod yn cael trafferth gweithio gartref. Yn nodedig, roedd rhentwyr cymdeithasol yn amlwg yn eu plith; gyda materion cyffredin fel diffyg lle, anhawster gwahanu bywyd cartref a gwaith, yn ogystal â band eang gwael, amodau amgylcheddol a diffyg gofod storio.

3.1.6 Menywod

☀️☀️☀️ – ☀️☀️ **Mawr i Gymedrol** ● **Negyddol** ✓ **Tebygol** S – L **Tymor Byr i Dymor Hir**

Mae Arolwg Trosedd Tachwedd 2019 ar gyfer Cymru a Lloegr (CSEW) yn amcangyfrif bod 2.4 miliwn o oedolion wedi profi cam-drin yn y cartref yn y flwyddyn a ddaeth i ben ym mis Mawrth 2019. Mae menywod yn llawer mwy tebygol o ddiodeff cam-drin yn y cartref na dynion, ac mae dynion yn fwy tebygol o gyflawni camdriniaeth, yn erbyn menywod (Canolfan Polisi Cyhoeddus Cymru, 2020).

I rai menywod, gall fod effeithiau'r pandemig fod wedi bod yn gadarnhaol, er enghraifft trwy ddarparu gwell cydbwysedd rhwng bywyd a gwaith a chyfleoedd am fwy o amser teuluol (Andrew et al, 2020; Thomason a Williams, 2020; CYF 7,8).

Fodd bynnag, mae'r pandemig wedi cael effaith anghymesur o negyddol ar fenywod am sawl rheswm. Nododd yr HIA ar Weithio Cartref ac Ystwyth (Green et al., 2020a) fod menywod yn cyfrif am niferoedd uwch o weithwyr ar gyflog isel ac felly'n llai tebygol o allu gweithio gartref. Mae menywod yn fwy tebygol o fod yn bennaeth ar aelwydydd rhiant sengl, yn byw mewn cartrefi â chyflog isel ac yn gweithio mewn sectorau lle nad yw'n bosibl gweithio gartref. Mae ymchwil flaenorol yn awgrymu bod hyn yn gwneud menywod yn un o'r grwpiau mewn mwy o berygl o ddigwyddiadau economaidd niweidiol ee lle mae cyflogaeth mewn perygl (Bitler et al., 2017; Bloomer et al., 2012).

... mae'r pandemig wedi cael effaith anghymesur o negyddol ar fenywod ...

Mae menywod hefyd yn fwy tebygol o fod yn destun 'trais partner agos' (Schneider et al., 2016; Gweithdy 2; CYF 4). Mae trais yn erbyn menywod, trais a cham-drin yn y cartref a rhywiol (VAWDASV), yn ei natur, yn fater tai gan fod cymaint o gam-drin yn digwydd yn y cartref, y tu ôl i ddrysau caeedig (Irving-Clarke a Henderson, 2020; Cymorth i Fenywod, 2020a; Cymorth i Fenywod, 2020b). Mae VAWDASV yn effeithio ar ddynion a menywod, ond mae trais a cham-drin yn effeithio'n anghymesur ar fenywod a merched (Llywodraeth Cymru, 2016). Efallai bod menywod sy'n byw gyda chyflawnwr trais o'r fath wedi colli'r seibiant y mae mynd i'r gwaith yn ei ddarparu ac mae hyn yn cael ei gymhlethu trwy fod yn gaeth yn eu cartref gyda phartner camdriniol (Dyakova et al, 2021; CYF 4). Efallai eu bod hefyd wedi colli mynediad at ffynonellau cymorth ffurfiol ac anffurfiol ac wedi profi **'oedi ar fywyd beunyddiol'** wedi'i waethygu gan ansicrwydd ynghylch cyflogaeth a statws tai - gall hyn hefyd gyfyngu ar eu gallu i ddianc (Bagwell-Grey a Bartholmey, 2020). Cyn y pandemig, roedd ofnau ynghylch dod o hyd i dai addas ac roedd y cynnwrf a'r aflonyddwch eisoes yn rhwystr i adael cartrefi camdriniol i lawer o fenywod (Cymorth i Fenywod, 2020a; Cymorth i Fenywod, 2020b).

3.2 Penderfyniadau iechyd a llesiant

Mae'r cysylltiad rhwng tai heb ddiogelwch, ac iechyd a llesiant ehangach wedi'i hen sefydlu (Bloomer et al., 2012; Clair et al., 2016; Gurney, 2020; CYF 1, 2, 3). Profwyd bod byw mewn cartref fforddiadwy o ansawdd da gyda diogelwch deiliadaeth yn cael ystod o effeithiau cadarnhaol ar iechyd a llesiant (Bloomer et al., 2012; Clair et al., 2016; Gurney, 2020). Yn yr un modd, gall tai o ansawdd gwael, drud ac anniogel gael effeithiau negyddol. Nodwyd bod digartrefedd ar y stryd a chysgu allan yn arbennig o niweidiol, ac mae'r difrod hwn yn gronnu (po hiraf y mae person yn cysgu allan, y mwyaf yw'r effaith) (Sanders ac Albanese, 2016; St Mungos, 2016).

Mae'r adran hon yn tynnu sylw at effaith fawr a mawr i gymedrol tai, tai hen ddiogelwch a digartrefedd yng nghyd-destun COVID-19 ar draws ystod o benderfyniadau iechyd a llesiant.

3.2.1 Iechyd a llesiant meddyliol

Dangosodd ymchwiliad yng Nghymru (Gray et al., 2020) ar ddylanwad COVID-19 ar lesiant meddyliol a thralod seicolegol lefelau is o lesiant meddyliol yn ystod y pandemig (sampl 2020) o gymharu â chyn y pandemig (sampl 2019). Dangosodd yr ymchwiliad hon lefelau uchel o dralod seicolegol yn ystod y pandemig, gyda thua 50% o'r boblogaeth yn nodi lefelau clinigol sylweddol o dralod seicolegol, a thua 20% yn dangos effeithiau "difrifol". Roedd hyn yn arbennig o amlwg ymhlith pobl iau, gyda thua thraean yr unigolion yn nodi lefelau "difrifol" o dralod seicolegol.

Bu lefel uchel o alw am wasanaeth i bobl ifanc sy'n cael trafferth â'u hiechyd meddwl a'u llesiant emosiynol, gyda'r Gymdeithas Genedlaethol Amddiffyn Plant (NSPCC) yn adrodd am dros 2,000 o sesiynau cwrsela yr wythnos ers dechrau'r cyfnod clo cyntaf (~17,000 mewn 7 wythnos ar gyfer iechyd meddwl a llesiant emosiynol) (NSPCC, 2020).

 Mawr

 Cadarnhaol neu Negyddol
 Tebygol
 S
 L **Tymor Byr i Dymor Hir**

Mae tai a thai heb ddiogelwch wedi'u nodi fel penderfyniadau allweddol o ran iechyd meddwl a llesiant cadarnhaol (Bloomer et al., 2012; Clair et al., 2016; Gurney, 2020; CYF 1, 2, 3). Mae hyn hefyd yn wir am 'ddiogelwch ontolegol' (a drafodir ymhellach yn yr adroddiad hwn o dan 'Synnwyr o berthyn' gweler Adran 3.2.3); neu'r teimlad bod bywyd rhywun yn sefydlog ac yn rhagweladwy (Bloomer et al., 2012; Clair et al., 2016; Gurney, 2020). Mae'r pandemig wedi tynnu sylw at y ffaith bod angen tai diogel, sefydlog a fforddiadwy o ansawdd da (Sefydliad Bevan, 2020a, 2020b; Resolution Foundation, 2020; CYF 1,2,3,4).

Mae effeithiau negyddol tai drud o ansawdd gwael wedi cael eu gwaethygu o bosibl gan y pandemig a'r cyfnodau clo cysylltiedig (Canolfan Iechyd Meddwl, 2020; CIH Cymru, nd). Mae ymchwiliad flaenorol yn dangos bod byw mewn cartrefi oer, llaith, yn enwedig yn ystod misoedd y gaeaf, yn effeithio ar iechyd meddwl a chorfforol ac ar ddehurwydd a chyrhaeddiad addysgol plant (Bloomer et al., 2012). Gall tai sy'n ddrudd i dalu amdanynt (naill ai trwy rent neu forgais), ac i'w cynhesu a'u cynnal a'u chadw, olygu llai o incwm gwario a lefelau uwch o straen am arian i rai unigolion a grwpiau poblogaeth. Gwaethygydd hyn gan yr angen cynyddol am fwy o wresogi oherwydd aros gartref yn fwy yn ystod y cyfnod clo neu pan ar ffyrlo a'r costau cysylltiedig sy'n codi o hyn (Sefydliad Bevan, 2020b; Achub y Plant, 2020).

Mae effeithiau seicolegol negyddol hefyd yn gysylltiedig â thai heb ddiogelwch. Mae presenoldeb landlordiaid 'twyllodrus' fel y'u gelwir a'r bygythiad o dderbyn rhybudd troi allan yn bygwth llesiant meddyliol. Mae rhai wedi profi straen pellach oherwydd yr ansicrwydd ynghylch hyd yr ataliad ar weithdrefnau troi allan (Sefydliad Bevan, 2020b; Brewer et al., 2020; Achub y Plant, 2020; CYF 1). Mae presenoldeb rhwydweithiau cymorth anffurfiol yn gysylltiedig â gwell iechyd meddwl (Abramson, 2008), ac mae'n ddigon posibl bod y cyfnod clo wedi torri mynediad i rai o'r rhwydweithiau anffurfiol hyn.

Amlygodd cyfranogwyr yn yr HIA ystod eang o effeithiau ar iechyd meddwl a llesiant o'r pandemig a'r cyfnodau clo cysylltiedig (Uned Atal Trais Cymru, 2020; CYF 1, 2, 3, 4). Gallai tarfu ar drefn feunyddiol, ynysu wrth ffrindiau ac aelodau o'r teulu, a chael gwared ar weithgareddau cymdeithasol a chyfleoedd i chwarae, effeithio'n andwyol ar iechyd meddwl ac emosiynol plant a phobl ifanc. At hynny, o ganlyniad i'w profiadau eu hunain gyda'r pandemig, efallai bod rhieni wedi cael anhawster i ddarparu'r rhianta ymatebol sydd eu hangen i helpu plant i ffynnu yn ystod pandemig COVID-19 (Uned Atal Trais Cymru, 2020).

Gall straen mewn agweddau eraill, er enghraifft ansicrwydd gwaith neu fusnes, plant a phobl ifanc heb le i chwarae neu astudio, a phryder ynghylch talu rhent a biliau cartref, hefyd effeithio ar lesiant meddyliol (Brown et al., 2020; CYF 1,2,4).

Efallai y bydd y rhai sy'n gorfod dewis rhwng 'gwresogi a bwyta' â gorbryder uwch, a gall canlyniadau'r dewis hwn effeithio ar ddiogelwch. Mae hyn yn cynnwys, er enghraifft, bwyta bwyd ar draul trin amodau byw oer a llaith, neu fynd i ddyled a / neu fynd heb fwyd er mwyn cadw amodau byw rhywun yn ddiogel (Brown et al., 2020; Comisiynydd Plant, 2020; Resolution Foundation, 2020; CYF 3).

Yn fwy cadarnhaol, nododd cyfranogwyr yn yr HIA fod rhai darparwyr tai cymdeithasol wedi bod yn effeithiol wrth ddarparu cefnogaeth ychwanegol i gymunedau ee galwadau lles estynedig, y maent yn awyddus i adeiladu arnynt wedi'r pandemig (Housing Associations Charitable Trust (HACT), 2020; Gweithdy 2). Mewn sesiwn friffio polisi ddiweddar, mae'r Ganolfan Iechyd Meddwl yn rhybuddio am gynnydd yn y galw am gefnogaeth i'r rheini â chanlyniadau iechyd meddwl gwael yn y dyfodol oherwydd profedigaeth, VAWDASV, gwrthdaro teuluol a digwyddiadau aflonyddgar sy'n gysylltiedig â'r pandemig (Canolfan Iechyd Meddwl, 2020). Gallai landlordiaid chwarae rhan allweddol wrth nodi a chefnogi tenantiaid sy'n cael anawsterau o'r fath.

Mae sawl adroddiad ymchwil hefyd yn tynnu sylw at werth agosrwydd at seilwaith gwyrdd a glas (natur ac ecosystemau) a all hyrwyddo llesiant meddyliol yn ogystal â darparu a galluogi mwy o gyfleoedd ar gyfer ymarfer corff. Yn gadarnhaol, mae'r defnydd o fannau gwyrdd wedi cynyddu yn ystod y pandemig, yn enwedig ymhlith pobl hŷn (Olsen a Mitchell, 2020; Stewart ac Ecclestone, 2020; Parc Rhanbarthol y Cymoedd, 2020; Vivid Economics, 2020).

3.2.2 Ymddygiadau sy'n effeithio ar iechyd

Ymddygiadau iechyd: ysmegu, yfed alcohol, anactif yn gorfforol a diet gwael

Dywedodd ychydig yn llai nag un rhan o bump (18%) o oedolion eu bod yn ysmegu ar hyn o bryd. Roedd ysmegu yn fwy cyffredin i'r rheini mewn cartrefi materol ddifreintiedig, ac yn llai cyffredin ymhlith pobl dros 75 oed.

Canfuwyd bod tua 19% yn yfed mwy na swm y canllaw wythnosol (defnydd wythnosol ar gyfartaledd yn uwch na 14 uned). Roedd yfed uwchlaw canllawiau wythnosol yn fwy cyffredin ymhlith dynion a phobl rhwng 45 a 74 oed.

Cyflawnodd dros hanner (53%) y swm canllaw o 150 munud o weithgarwch yn ystod yr wythnos flaenorol. Roedd dynion yn fwy tebygol o fod wedi gwneud hynny na menywod. Roedd traean (33%) yn anactif (yn egnïol am lai na 30 munud yr wythnos flaenorol). Roedd bod yn anactif ar ei uchaf ymhlith oedolion hŷn (75 oed neu drosodd) a'r rhai a oedd yn ddifreintiedig yn faterol.

Roedd chwe deg un y cant dros bwysau neu'n ordew; roedd chwarter (25%) yn ordew. Roedd dynion yn fwy tebygol o fod dros bwysau neu'n ordew (67% o ddynion) na menywod (55%). Roedd gordewdra yn fwyaf cyffredin ymhlith y rhai rhwng 45 a 74 oed.

Nododd chwarter (25%) o oedolion bedwar neu bump o'r ymddygiadau iach (peidio ag ysmegu, peidio ag yfed uwchlaw'r canllawiau, bwyta pum dogn o ffrwythau neu lysiau, bod yn egnïol yn gorfforol, bod â phwysau iach); tra nododd 10% lai na dau o'r pum ymddygiad iach. Mae'r canlyniadau hyn wedi aros yr un fath dros y pedair blynedd diwethaf

**Mawr i
Gymedrol**

**Cadarnhaol a
Negyddol**

Tebygol

S

-

L

Tymor Byr i Dymor Hir

Mae Lassale (2020) yn nodi cydberthynas rhwng tai heb ddiogelwch, COVID-19 ac ymddygiadau eraill sy'n effeithio ar iechyd a llesiant. Mae unigolion yn yr ysbyty â COVID-19 yn fwy tebygol o fyw mewn cymdogaethau sydd wedi'u dosbarthu fel rhai difreintiedig ac roedd ganddynt ymddygiadau iechyd llai ffafriol, er enghraifft, mynychder uwch o ddiffyg gweithgarwch corfforol ac ysmegu sigarêts (Lassale et al., 2020). Roedd yr achosion hyn yn llai tebygol o yfed alcohol.

Mae'r rhai sy'n profi digartrefedd yn fwy tebygol o fod â risg uwch o broblemau corfforol a iechyd meddwl cronig ac ymwneud ag ymddygiadau sy'n 'niweidio iechyd'. Maent yn fwy tebygol o farw o ganser a hunanladdiad, profi cyfraddau uwch o gamddefnyddio alcohol a sylweddau, a chlefyd anadlol ee twbercwlosis (Bloomer et al., 2012). Mae caethiwed yn ffactor allweddol sy'n cyflwyno mwy o risg i bobl sy'n profi digartrefedd / tai heb ddiogelwch yn ystod trychinebau neu argyfyngau fel COVID-19 (Sundareswaran et al., 2015).

3.2.3 Ffactorau Cymdeithasol a Chymunedol

Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin yn y Cartref a Thrais Rhywiol (VAWDASV)

Mae Arolwg Trosedd ar gyfer Cymru a Lloegr (CSEW) yn y flwyddyn a ddaeth i ben ym mis Mawrth 2020 yn amcangyfrif bod 2.3 miliwn o oedolion wedi profi cam-drin yn y cartref yn y flwyddyn a ddaeth i ben ym mis Mawrth 2020, yn cynnwys 1.6 miliwn o fenywod a 757,000 o ddynion (Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2020a). Mae menywod yn llawer mwy tebygol o ddiodeff cam-drin yn y cartref na dynion, ac mae dynion yn fwy tebygol o gyflawni camdriniaeth, yn erbyn menywod neu ddynion (Canolfan Polisi Cyhoeddus Cymru, 2020).

Mae CSEW 2019 hefyd yn awgrymu bod cyfran uwch o rentwyr cymdeithasol yn adrodd am gam-drin yn y cartref (9.0%) o gymharu â rhentwyr preifat (6.6%) a pherchnogion (2.5%) (Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2020b).

Mae tystiolaeth bod trais yn y cartref wedi cynyddu yn ystod y cyfnod clo, ac mae rhai plant a phobl ifanc wedi bod yn agored i drais a cham-drin yn y cartref.

🌟🌟🌟 – 🌟🌟 **Mawr i Gymedrol** ● **Negyddol** 🗨️ **Tebygol** **S** – **L** **Tymor Byr i Dymor Hir**

Mae'r pandemig a mesurau fel cyfnodau clo a gweithio gartref wedi gwaethygu VAWDASV (Cresswell et al., 2021; Shelter Cymru, 2020; Gweithdy 1 a 2; CYF 4). Er enghraifft, mae ymchwil flaenorol wedi dangos y gallartneriaid gwrywaidd sy'n colli rheolaeth yn economaidd haeru mwy o reolaeth mewn maes arall fel eu perthynas â phartner benywaidd (Schneider et al., 2016). Yn ogystal, mae mamau sy'n profi caledi economaidd a thai heb ddiogelwch yn fwy tebygol o ddiodeff ymddygiad treisgar neu reoli (Schneider et al., 2016). Mae'r pandemig a'r cyfnodau clo cysylltiedig sy'n ei gwneud yn ofynnol i unigolion aros gartref wedi golygu i'r bobl sy'n dal i fyw gyda chamdriniwr, eu bod yn debygol o fod yn treulio mwy o amser mewn amgylchedd cartref anniogel i lle maent mewn perygl o niwed ac yn wynebu'r adfydau mwyaf (Canolfan Iechyd Meddwl, 2020).

Mae'r unigolion hyn wedi colli mynediad i'r mwyafrif o rwydweithiau cymorth anffurfiol a ffurfiol ac maent yn wynebu rhwystrau enfawr i fyw bob dydd ynghyd ag ansicrwydd ynghylch eu statws cyflogaeth a thai (Bagwell-Grey a Bartholmey, 2020; Gweithdy 2). Canfuwyd bod adroddiadau o gam-drin yn uwch ymhlith oedolion o dan 60 oed, mewn cartrefi ag incwm is, a lle mae gorlenwi, a phlant yn bresennol (Canolfan Iechyd Meddwl, 2020).

Mae prinder tai lloches a llety ledled y DU sydd wedi arwain at fenywod a phlant yn ffoi rhag cael eu cam-drin i fod yn byw mewn llety gorlawn neu westai yn ystod eu chwiliad/tra'n disgwyl am dai parhaol. Mae ymchwil gan Gymorth i Fenywod (Cymorth i Fenywod, 2020a) yn dangos bod teithiau i lochesi wedi dod yn fwy heriol yn ystod y pandemig, er mai hwn yw un o'r eithriadau a ganiateir i'r rheolau 'aros gartref' (Ymchwil y Senedd, 2020). Mae ymchwil gan Ganolfan Polisi Cyhoeddus Cymru (WCPP, 2020) yn dangos bod llochesau yn cael eu gwerthfawrogi'n fawr gan oroeswyr ac ymarferwyr gan gynnig gwasanaeth hanfodol i'r rheini sydd angen amddiffyniad neu seibiant ar unwaith. Fodd bynnag, mae angen mwy o lety y gellir ei ddefnyddio'n benodol i ryddhau capasiti rhydd mewn llochesau (llety '*symud ymlaen*'⁸). Bydd hyn wedyn yn sicrhau bod lleoedd mewn llochesau ar gael i'r rhai sydd eu hangen. Mae tystiolaeth dda o effeithiolrwydd Eiriolwyr Trais yn y Cartref Annibynnol (IDVAs) wrth weithio ochr yn ochr â darparwyr tai a gwasanaethau eirioli eraill (WCPP, 2020). Mae darpariaeth, mynediad, a derbyn cefnogaeth briodol i gyflawnwyr yn fwllch amlwg yng Nghymru ac yn ehangach (Irving-Clarke a Henderson, 2020; WCPP, 2020).

8 Mae 'llety symud ymlaen' yn cyfeirio at lety sy'n gam rhwng llety dros dro, fel lloches, a byw'n gwbl annibynnol.

Ymdeimlad o berthyn

**Mawr i
Gymedrol**

**Cadarnhaol i
Negyddol**

Tebygol

**Tymor Byr i
Dymor Hir**

Mae tai diogel yn chwarae rhan allweddol mewn diogelwch ontolegol a'r parhad a'r gallu i sefydlu rhwydweithiau a gwreiddiau (Gurney, 2020) yn gymdeithasol ac yn y gymuned. Nododd yr HIA y gall colli'r ymdeimlad hwn o ddiogelwch gael effaith negyddol sylweddol ar unigolyn yn ogystal ag ar gymunedau trwy fethu â darparu parhad, er enghraifft, trwy beidio â chefnogi rhentwyr i aros mewn un lle yn y tymor hir (Abramson et al., 2008; Hutchings et al., 2016; CYF 1; Gweithdai 1,2). Yn ogystal, mae ymchwil flaenorol (Marmot et al., 2013) yn nodi bod cynnydd yn debygol yn nifer y bobl sy'n cael eu gwahardd rhag cymryd rhan lawn mewn bywyd cymunedol a chymdeithasol, lle cawsant eu heithrio trwy golli swyddi, gostyngiadau mewn incwm neu broblemau wrth dalu am dai sy'n golygu bod yn rhaid iddynt symud i gartref mwy fforddiadwy.

Bydd effaith economaidd y pandemig wedi effeithio'n negyddol ar allu llawer o unigolion ac aelwydydd i dalu eu rhent neu gynnal/cyrchu tai diogel. Gall landlordiaid ystyried ôl-ddyledion rhent neu wynebu troi allan yn faterion negyddol a gall fod yn rhwystr i gael mynediad at lety diogel yn y dyfodol, gan arwain at gylch o fyw mewn tai heb ddiogelwch neu ddiogelwch (Abramson et al., 2008, CYF 1). Mae risg hefyd o gynnydd sydyn mewn digartrefedd unwaith y bydd y pandemig yn cilio a'r mesurau brys a sefydlwyd yn cael eu tynnu'n ôl (Stephens et al., 2020; CYF 4).

Nododd tystiolaeth yn ymwneud â thrychinebau fod mwy o risg yn gysylltiedig â byrhoedledd i'r unigolion hynny sy'n byw mewn tai heb ddiogelwch neu sy'n ddiogelwch (Abramson et al., 2008, Sundareswaran et al., 2015). Mae plant rhwng 0-1 oed ac sy'n symud cartref yn fwy tebygol o gael damweiniau a chael eu derbyn i'r ysbyty (Hutchings et al., 2016).

Effaith gadarnhaol a nodwyd yn yr HIA yw bod y pandemig wedi ysgogi cymunedau i ddod at ei gilydd i gefnogi ei gilydd a gwirfoddoli i helpu eraill. Canfu cyfres o arolygon gan Iechyd Cyhoeddus Cymru (2020a), rhwng 13 a 19 Ebrill 2020, fod 21% o bobl wedi nodi eu bod yn gwirfoddoli neu'n cefnogi aelodau eraill o'u cymuned gan gynnwys cymdogion trwy'r pandemig. Nododd cyfranogwyr yn yr HIA hefyd y cynnydd mewn cefnogaeth gymunedol i bobl agored i niwed yn ystod y pandemig (Gweithdy 2; CYF 2). Canfu arolwg a gynhaliwyd rhwng 25 a 31 Mai 2020 (Iechyd Cyhoeddus Cymru, 2020b) fod 87% o bobl yn credu y byddai perthnasoedd cryfach rhwng pobl mewn cymunedau (gan gynnwys cymdogion) yn effaith gadarnhaol hirdymor COVID-19.

3.2.4 Amodau byw ac amgylcheddol sy'n effeithio ar iechyd Gorlenwi

Yng Nghymru, mae 6% o rentwyr cymdeithasol a 5% o rentwyr preifat mewn tai gorlawn. Roedd rhwng 1% a 2% o berchnogion tai mewn tai gorlawn ym mhob un o bedair rhan y DU (Sefydliad Joseph Rowntree, nd).

☀️☀️☀️ – ☀️☀️ **Mawr i Gymedrol** ● **Negyddol** 🗨️ **Tebygol** 🟢 – 🟠 **Tymor Byr i Dymor Hir**

Mae tystiolaeth yn awgrymu bod amodau tai gwael yn fygythiad i iechyd a llesiant oherwydd gorlenwi posibl a chyflwr ffisegol gwael tai ee lleithder (Bloomer et al., 2012; Lewer et al., 2020; Watson et al., 2019). Gall tai gorlawn fod yn fater penodol yn ystod pandemig sy'n cynnwys clefyd trosglwyddadwy iawn fel COVID-19. Mewn arolwg ar gyfer Shelter Cymru, dywedodd tri chwarter y bobl a ddywedodd nad oedd ganddynt ddigon o le yn eu cartref fod eu hiechyd meddwl wedi gwaethygu yn ystod y cyfnod clo; o gymharu â 53% o bobl a ddywedodd fod ganddyn nhw ddigon o le (Shelter Cymru, 2020). Mae gorlenwi neu fyw mewn eiddo llai yn cyfyngu ar y cyfleoedd i gadw pellter cymdeithasol ac yn cynyddu cyfleoedd i ledaenu afiechyd (Bloomer et al., 2012; Lewer et al., 2020). Mae hyn yn arbennig o wir am lochesi digartrefedd, lle mae yna lawer o bobl yn agos at ei gilydd heb lawer o allu i gadw pellter cymdeithasol neu ynysu (Lewer et al., 2020).

Gall gorlenwi hefyd gael amryw o effeithiau niweidiol a fydd wedi cael eu cynyddu gan y pandemig a'r cyfnodau clo cysylltiedig. Gall gorlenwi hefyd gael effaith negyddol ar addysg a rhagolygon plant, perthnasoedd teuluol a llesiant corfforol, meddyliol ac emosiynol (Bloomer et al., 2012). Gall hyn hefyd gael ei waethygu gan dai amhriodol ar gyfer cyfansoddiad cartref, er enghraifft, aelwydydd rhiant sengl neu aml-genhedlaeth neu gymysgedd o weithwyr cartref a myfyrwyr. Efallai y bydd pobl ifanc o grwpiau lleiafrifoedd ethnig mewn perygl arbennig o fynd i'r ysbyty oherwydd COVID-19, oherwydd y cysylltiad rhwng ethnigrwydd ac amddifadedd (Bitler et al., 2017; Lassale et al., 2020).

Oedran tai ac angen am dai

Cymru sydd â'r stoc dai hynaf yn y DU gyda dros un o bob pedwar cartref (26%) wedi'u hadeiladu cyn 1919. Mae cyfran is o bobl yn byw mewn fflatiau o gymharu â Lloegr a'r Alban (Piddington et al., 2020). Rhwng 2019 a 2024 amcangyfrifir y bydd angen rhwng 6,200 ac 8,300 o unedau tai ychwanegol yn flynyddol, gydag amcangyfrif canolog o 7,400 (Llywodraeth Cymru, 2020f).

☀️☀️☀️ – ☀️☀️ **Mawr i Gymedrol** ● **Negyddol** 🗨️ **Tebygol** 🟢 – 🟠 **Tymor Byr i Dymor Hir**

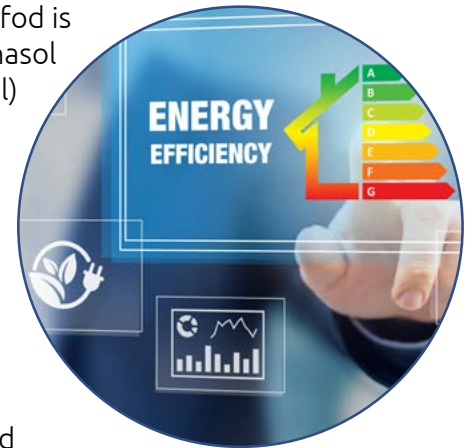
Mae gan Gymru gyfran fawr o'r stoc dai sy'n hen ac yn aneffeithlon (Piddington et al., 2020; CYF 3). Mae oedran a chyflwr tai wedi bod yn gysylltiedig ers amser maith â chanlyniadau iechyd gwaeth (Marmot et al., 2013). Mae tystiolaeth yn awgrymu bod tai hyn yn llawer llai effeithlon o ran ynni ac yng Nghymru dim ond 7% o'r tai a adeiladwyd cyn 1919 a gyflawnodd sgôr Tystysgrif Perfformiad Ynni (EPC) o B neu C, o'i gymharu â 59% o'r tai a adeiladwyd ar ôl 1980 sydd wedi cyflawni'r safon

honnno (Llywodraeth Cymru, 2019). Efallai y bydd gan dai hŷn safonau gofod is hefyd sy'n golygu bod gorlenwi yn fwy tebygol a chadw pellter cymdeithasol yn amhosibl. Efallai y bydd hefyd yn brin o le gwyrdd digonol (neu o gwbl) tu allan, sy'n golygu bod treulio amser yn yr awyr agored yn anoddach - yn enwedig yn ystod cyfnod clo (Brown et al., 2020; CYF 3).

Mae treulio mwy o amser mewn cartref ynni aneffeithlon yn arwain at fwy o ddefnydd o ynni, ac yn cynyddu'r risg o dlodi tanwydd yn sylweddol (Brown et al., 2020; CYF 3).

Mae nifer y cartrefi newydd a adeiladwyd yng Nghymru wedi bod oddeutu 6-7000 y flwyddyn⁹ am y rhan fwyaf o'r degawd diwethaf, sy'n golygu y gellir cartrefu llif cyson o bobl mewn cartrefi newydd o ansawdd gwell. Fodd bynnag, canfu Place Alliance (2020) trwy arolwg o 2,500 o aelwydydd (yn cynrychioli 7,000 o bobl) fod ymatebwyr yn teimlo'n llai cyfforddus mewn cartrefi mwy newydd na rhai hŷn, gyda chartrefi a adeiladwyd rhwng 2010 a 2020 yn cael eu hystyried fel y rhai mwyaf anghyfforddus. Canfuwyd bod hyn hefyd yn wir am gymdogaethau ehangach gyda rhai'n credu bod cymdogaethau hŷn yn fwy cyfforddus (Place Alliance, 2020). Roedd cartrefi â diffyg man agored preifat yn aml mewn cymdogaethau nad oedd ganddynt le agored cyhoeddus i gymdeithasu neu wneud gweithgarwch corfforol i wneud iawn chwaith.

Mae'r cyfnodau clo a weithredwyd yn ystod y pandemig wedi golygu na fydd rhai landlordiaid wedi gallu, neu efallai'n barod, i wneud atgyweiriadau i'w heiddo - gan erydu amodau tai ymhellach i rai. Canfu Shelter Cymru (2020) nad oedd mwy na hanner y rhai a oedd yn profi problemau yn eu cartrefi wedi gallu eu datrys erbyn diwedd y cyfnod clo cyntaf yn 2020.

3.2.5 Amodau economaidd sy'n effeithio ar iechyd Diweithdra

Dangosodd canfyddiadau o Arolwg Poblogaeth Blynyddol 2019 fod 13.1% o holl aelwydydd Cymru yn aelwydydd di-waith sy'n uwch na chyfartaledd y DU (9.7%) (Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2020c).

Yng Nghymru, mae 40.0% o aelwydydd di-waith yng Nghymru yn byw yn anheddau cyngor / cymdeithas tai gyda 21.1% arall yn byw mewn llety ar rent preifat (Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2020a). Mae'r ffigurau hyn ychydig yn is na'r ffigurau ar gyfer y DU gyfan (42.6% a 21.8% yn y drefn honno) (Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2020c).

☀️ Mawr

● Negyddol

☑️ Tebygol

🟢 S – 🟠 L Tymor Byr i Dymor Hir

Gall diweithdra a'r colli incwm cysylltiedig gael effaith negyddol ar ddiogelwch tai ac iechyd a llesiant cysylltiedig (CYF 1, 2, 3). Canfu tystiolaeth a nodwyd yn yr HIA fod aelwydydd y maent yn colli incwm yn profi effaith negyddol ar eu safon byw (Marmot et al., 2013) yn gyffredinol. Gall hefyd gynyddu'r risg o fethu â fforddio'u cartref a all arwain at risg uwch o ddigartrefedd lle nad yw budd-daliadau lles yn talu eu costau tai, a phan ddaw'r ataliad ar droi allan i ben (CYF 4). Efallai na fyddant hefyd yn gallu cyrchu 'Benthyciad Arbed Tenantiaeth', un o'r mesurau a weithredwyd yng Nghymru i helpu gyda thaliadau rhent os nad oes ganddynt incwm i'w dalu'n ôl (Llywodraeth Cymru, 2021d; CYF 1). Yn ogystal, gellid gwrthod benthyciadau i rai cartrefi a allai fforddio ad-daliadau oherwydd statws credyd gwael (CYF 1). Ym mis Mai 2020, adroddwyd bod gwyliau

⁹ <https://statswales.gov.wales/Catalogue/Housing/New-House-Building/newdwellingsstarted-by-period-tenure>

morgais wedi'u cytuno i 13% o ymatebwyr yn ystod y pandemig COVID-19, dywedodd 24% fod coronafeirws wedi achosi problemau gyda chyllid y cartref, a nododd 4% eu bod ar ei hôl hi gyda'r biliau neu'n cael trafferth yn gyson i'w talu (Llywodraeth Cymru, 2020a).

Gallai cartrefi a allai dalu eu biliau ynni yn flaenorol hefyd wynebu tlodi tanwydd os ydynt yn colli eu hincwm, neu os yw wedi cael ei leihau oherwydd y pandemig. Efallai y bydd eraill angen cymorth i dalu biliau'r cartref neu na allant fforddio diwallu eu hanghenion sylfaenol (National Energy Action, 2020; CYF 2). Amlygodd cyfranogwyr yn yr HIA hefyd, lle na all pobl fforddio mesuryddion rhagdal, y gallai hyn arwain at ddogni ynni neu hunan-ddatgysylltu lle na allant fforddio talu (CYF 2, 3).

Mae ymchwil yn awgrymu bod y rhai ag ôl-ddyledion tai wedi profi risg uwch o waethygiad mewn iechyd (hunan-gofnodedig) a bod hyn yn arbennig o ddifrifol i rentwyr (Clair et al., 2016). Mae mwy o debygolrwydd hefyd o VAWDASV, gan gynnwys ymddygiadau rheoli (gwryw i fenyw) oherwydd caledi economaidd (Schneider et al., 2016) (gweler Adran 3.2.3).

Incwm is neu isel

Mae'r pandemig wedi cael effaith sylweddol ar y farchnad lafur. Yn y cyfnod rhwng Awst a Hydref 2020, y gyfradd gyflogaeth yng Nghymru oedd 72.4%, i lawr 1.9% o bwyntiau canran ar yr un amser yn y flwyddyn flaenorol, a'r gyfradd ddiweithdra oedd 4.6% - cynnydd o 16,000 o bobl o'r un cyfnod flwyddyn ynghynt (Llywodraeth Cymru, 2020g). O'i gymharu â mis Mawrth 2020, yng nghanol mis Tachwedd bu cynnydd o 77.1% hefyd yn nifer y bobl sy'n hawlio Credyd Cynhwysol (Llywodraeth Cymru, 2020g).

Nid yw'r effeithiau llawn ar y farchnad lafur wedi'u teimlo eto gyda rhai cynlluniau cymorth y llywodraeth yn dal i fodoli, ac eraill yn dod i ben ym mis Medi 2021. Ddiwedd mis Mai 2020, cafodd 316,500 o unigolion eu rhoi ar ffyrlo o dan y Cynllun Cadw Swyddi Coronafeirws yng Nghymru (Llywodraeth Cymru, 2020h) er bod hyn wedi gostwng i 68,800 erbyn diwedd Mehefin 2021 (Llywodraeth Cymru, 2021e).

Mawr i

Gymedrol

Negyddol

Tebygol i

Cadarnhawyd

Tymor Byr i

Dymor Hir

Yn ogystal â mwy o ddiweithdra (gweler uchod) bydd incwm llawer o aelwydydd wedi gostwng yn sylweddol oherwydd cau sectorau fel lletygarwch, hamdden a manwerthu nad yw'n hanfodol (Llyfrgell Tŷ'r Cyffredin, 2021). Er bod y Cynllun Cadw Swyddi Coronafeirws (CJRS) (neu ffyrlo) wedi bod o gymorth i'r rhai sy'n gweithio yn y sectorau hyn, mae wedi dal i arwain at incwm is i lawer gan ei fod wedi talu 80% o gyflog cyflogai yn ystod y cyfnod ffyrlo (Cyllid a Thollau EM, 2021b; Llyfrgell Tŷ'r Cyffredin, 2021; CYF 1, 2, 3). Er efallai na fydd hyn yn broblem i rai, mae ganddo'r potensial i achosi caledi economaidd i eraill (JRF, 2020b; JRF 2020c).

Mewn arolwg hydredol o denantiaid, canfu Clarion Housing Group (2020) mai dim ond 34% o'r preswylwyr sy'n gweithio nad oeddent wedi gweld unrhyw newid i'w sefyllfa waith yn ystod y pandemig. Fodd bynnag, roedd y rhai a oedd wedi cael eu rhoi ar ffyrlo'n fwy tebygol o adrodd bod eu hiechyd meddwl a / neu gorfforol wedi gwella. Datgelodd yr arolwg hefyd nad yw pob grŵp wedi cael eu heffeithio yn yr un modd, a bod pobl a oedd mewn sefyllfa fregus cyn y pandemig wedi profi effaith negyddol, er enghraifft, pobl anabl yn methu â chael gafael ar fwyd, yn colli eu swydd, profi iechyd meddwl gwaeth a theimlo eu bod yn methu ymdopi.

Fel yr amlygwyd yn flaenorol yn yr adroddiad hwn, mae gan incwm is a threulio mwy o amser gartref y potensial i gael effeithiau negyddol, gan gynnwys anallu i rai fforddio biliau'r cartref neu leihau'r defnydd o danwydd (Sefydliad Bevan, 2020a a b; Achub y Plant, 2020). Gall y tlodi tanwydd hwn gael ei waethygu gan yr argyfwng economaidd sy'n gysylltiedig â'r pandemig (Marmot et al., 2013; Cyngor ar Bopeth, 2020; CYF 1, 2, 3, 4).

Efallai y bydd unigolion hefyd yn wynebu gorfod gwneud penderfyniadau ynghylch a ddylid cynhesu eu cartref neu brynu bwyd (gwres neu fwyd) (Sefydliad Bevan, 2020a a b; Achub y Plant, 2020; CYF 2, 3, 4).

3.2.6 Mynediad ac ansawdd gwasanaethau Gwasanaethau cymorth

Mae data Cyngor ar Bopeth yn nodi y rhoddwyd 15,455 enghraifft o gyngor yng Nghymru mewn perthynas â phynciau tai rhwng Ebrill 2020 a Mawrth 2021 (Cyngor ar Bopeth, 2021). Roedd y rhan fwyaf o hyn (n= 4,991) mewn perthynas â thai yn y sector preifat, gyda 1,255 o ymholiadau ynghylch tai Awdurdod Lleol.

Rhoddwyd 93 enghraifft o gyngor yng Nghymru mewn perthynas â mynediad at dai cysgodol a thai â chymorth rhwng Mehefin 2020 a Mawrth 2021 (Cyngor ar Bopeth, 2021). Gofynnodd 148 o unigolion BAME sy'n byw mewn eiddo Cymdeithas Tai neu eiddo Gosod Cymdeithasol Preswyl am gael cyngor ar dai yng Nghymru yn y 12 mis hyd at Ebrill 2021.

☀️ Mawr ● Cadarnhaol a ● Negyddol 🗨️ Tebygol S – L Tymor Byr i Dymor Hir

Nododd yr HIA nifer o effeithiau cadarnhaol mewn perthynas â thai a diogelwch tai yn ystod y pandemig. Bu mwy o gydweithio o fewn sefydliadau i ddarparu gwasanaethau a chymryd dull mwy cyfannol at gymorth, a chydweithio i dargedu lle mae'r anghenion ar eu mwyaf (HACT, 2020; CYF 1,2,3). Nodwyd hefyd mai'r pandemig a greodd yr ysgogiad i oresgyn rhwystrau a oedd fel arfer yn atal gweithio mewn partneriaeth - yr her yn awr yw adeiladu ar hyn mewn ffordd sy'n cynyddu gallu sefydliadau i gydweithredu (HACT, 2020).

Yn ogystal, mae rhai Cymdeithasau Tai wedi gweithredu fel angorau cymunedol. Mae'r Ymddiriedolaeth Elusennol Cymdeithasau Tai (HACT) (2020) yn nodi bod aelodau PlaceShapers (rhwydwaith cenedlaethol o gymdeithasau tai yn y gymuned) wedi bod mewn cysylltiad â thrigolion i raddau llawer mwy nag y maent fyddai fel rheol. Mae'n ymddangos bod hyn wedi adeiladu lefel uwch o gysylltiad ac ymddiriedolaeth rhwng staff a thrigolion - y dasg nawr yw adeiladu ar yr ymgysylltiad cadarnhaol hwn.

Amlygodd cyfranogwyr yn yr HIA fod y galw am wasanaethau cymorth wedi cynyddu yn ystod y pandemig oherwydd ystod o ffactorau (CYF 1, 2), er enghraifft gostyngiadau mewn incwm (oherwydd colli cyflogaeth neu ffyrlo) wedi golygu bod unigolion nad oedd angen cymorth arnynt o'r blaen gyda biliau'r cartref, angen cymorth erbyn hyn (CYF 2, 3). Mae pandemig COVID-19 hefyd wedi tynnu sylw at y bylchau yn y cymorth. Er enghraifft, canfu arolwg YouGov ar gyfer Shelter Cymru nad oedd atgyweiriadau yng nghartrefi pobl yn cael eu gwneud oherwydd y cyfnod clo (Shelter Cymru, 2020).

Mae hygyrchedd i wasanaethau cymorth wedi bod yn gyfyngedig mewn rhai meysydd, gyda rhai gwasanaethau'n cau, neu'n cael eu lleihau gyda staff yn cael eu rhoi ar ffyrlo (Canolfan Iechyd Meddwl, 2020; Cymorth i Fenywod 2020c; CYF 2), ac mae llawer o rai eraill wedi symud o gyflwyno wyneb yn wyneb i gyflwyno rhithiol. Gall hyn fod â goblygiadau i'r rheini sydd wedi'u gwahardd yn ddiigidol fel pobl hŷn neu'r rheini ar incwm isel (Canolfan Iechyd Meddwl, 2020; Cymorth i Fenywod, 2020c; CYF 3). Mae peth tystiolaeth bod gwasanaethau iechyd, yn enwedig Meddygon Teulu, yn anoddach eu cyrchu er gwaethaf newidiadau mewn dulliau cyflwyno (Dyakova et al.; 2021, CYF 4). Er bod rhai pobl wedi nodi anhawster cyrchu gwasanaethau, roedd eraill yn teimlo bod darpariaeth o bell yn ddefnyddiol, neu hyd yn oed yn well (CYF 3; Canolfan Iechyd Meddwl, 2020; Cymorth i Fenywod, 2020c).

Nodwyd hefyd nad yw rhai landlordiaid yn cydymffurfio'n llawn â Rhentu Doeth Cymru¹⁰, a chredir y gallai troi allan yn anghyfreithlon fod yn digwydd oherwydd diffyg ymwybyddiaeth yn y maes hwn. Felly, mae Rhentu Doeth Cymru yn darparu hyfforddiant wedi'i ddiweddarau i landlordiaid i godi ymwybyddiaeth o reoliadau a helpu i egluro camddealltwriaeth (CYF 1).

3.2.7 Ffactorau macro-economaidd, amgylcheddol a chynaliadwyedd Polisiau ac Ysgogiadau

Mae data'n dangos bod gwelliannau mewn disgwyliad oes adeg genedigaeth wedi arafu ledled gwledydd y Deyrnas Unedig (DU) yn ystod y blynyddoedd diwethaf (Marmot et al., 2020) gyda data cyfun ar gyfer 2015-2017 yn nodi y gall dynion ddisgwyl byw 78.3 o flynyddoedd a menywod 82.2 o flynyddoedd yng Nghymru (Arsyllfa Iechyd Cyhoeddus Cymru, 2018).

O gymharu â'r rhai sy'n byw yn yr ardaloedd lleiaf difreintiedig, mae dynion a menywod yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig yn treulio cyfartaledd o 19 a 18 yn llai o flynyddoedd mewn iechyd da ac yn byw ar gyfartaledd 9 mlynedd a 7 mlynedd yn llai (Arsyllfa Iechyd Cyhoeddus Cymru, 2018).

 Mawr   **Cadarnhaol i Negyddol** **Cadarnhawyd**   **Tymor Byr i Dymor Hir**

Mae diwygiadau lles yn y DU wedi arwain at lai o incwm i rai sy'n derbyn budd-daliadau, a llai o fyneidiad at fudd-daliadau i eraill, er enghraifft cyfyngiadau ar y Budd-dal Plant a oedd gynt yn gyffredinol (Brewer et al., 2020; Marmot et al., 2013). Gall y polisiau hyn effeithio ar y rhai mwyaf agored i niwed, gan gynnwys y rhai sydd eisoes yn anniogel o ran tai fel y rhai sy'n gweithio mewn sectorau cyflog isel sydd wedi'u cau oherwydd y pandemig, teuluoedd ar incwm isel, neu fenywod, a thrwy hynny leihau incwm ar adeg pan mae costau byw sylfaenol yn codi (Sefydliad Bevan, 2020b; Brewer et al., 2020; Marmot et al., 2013; 2020). Mae Brewer et al. (2020) yn nodi mai'r rhai yr effeithir arnynt fwyaf gan y pandemig hefyd yw'r cartrefi hynny yr effeithir arnynt fwyaf gan effeithiau

¹⁰ Mae Rhentu Doeth Cymru yn cynorthwyo'r rhai sy'n gosod neu'n rheoli eiddo rhentu yng Nghymru i gydymffurfio â'u rhwymedigaethau Deddf Tai (Cymru) 2014 ac yn darparu cyngor ar rentu cartrefi diogel ac iach. Maent hefyd yn prosesu cofrestradau landlordiaid, yn dyfarnu grantiau ac yn darparu hyfforddiant addysgiadol a pherthnasol i'r rheini sy'n ymwneud â'r farchnad rentu ar-lein ac mewn lleoliadau ystafell ddoosbarth ledled Cymru.

deublyg yr argyfwng ariannol a ddechreuodd yn 2008 a'r cynnydd mewn chwyddiant dilynol a leihaodd incwm.

Mae llywodraethau'r DU a Chymru wedi deddfu sawl mesur ymateb cadarnhaol yn ystod y pandemig a all gefnogi atal digartrefedd a hybu iechyd a llesiant gwell (CYF 1, 3, 4). Mae cynlluniau llety brys wedi darparu cyllid i awdurdodau lleol gartrefu pobl sy'n profi cysgu allan mewn hosteli a thai eraill yn gyflym (Baxter, 2020; Llywodraeth Cymru, 2020i). Edrychodd Lewer et al. (2020) ar nifer yr heintiau a'r marwolaethau a gafodd eu hosgoi yn y boblogaeth ddi-gartref yn Lloegr, gan ddod i'r casgliad bod miloedd o heintiau wedi'u hatal, a channoedd o fywydau wedi'u hachub.

Mae atal troi allan, gwyliau rhent a morgais (Baxter, 2020), cynnydd o £20 yr wythnos i Gredyd Cynhwysol i dalu costau cartref ychwanegol, a newidiadau i ganiatáu i bobl y mae'n ofynnol iddynt ynysu hawlio Tâl Salwch Statudol (SSP) (a thynnu'r cyfnod aros 3 diwrnod ar gyfer SSP), wedi bod yn hanfodol wrth gefnogi llawer o aelwydydd (Sefydliad Bevan, 2020b; CYF 3). Awgrymwyd y dylid ystyried ymestyn y mesurau hyn dros y tymor hir (Sefydliad Bevan, 2020b; CYF 1,3,4; Gweithdai 1 a 2).

Mae'r pandemig wedi atgyfnerthu'r angen am atebion tai cynaliadwy i atal digartrefedd a chefnogi iechyd a llesiant. Mae ymchwil wedi dangos pwysigrwydd mynediad i fannau gwyrdd i lesiant corfforol a meddyliol yn gyffredinol ynghyd â mwy o gyfle i wneud ymarfer corff (Olsen a Mitchell, 2020; Stewart ac Ecclestone, 2020; Parc Rhanbarthol y Cymoedd, 2020; Vivid Economics, 2020). Wrth ddylunio cartrefi newydd, byddai cydweithredu a chydgyhyrchu yn rhoi mewnwelediad i'r ffyrdd y mae'r defnydd o'r 'cartref' yn newid, er enghraifft, yr angen posibl am weithle pwrpasol wrth i weithio gartref gynyddu.

Mae COVID-19 hefyd yn darparu cyfle unwaith mewn cenhedlaeth i glymu 'adferiad gwyrdd' gyda rhaglen adeiladu tai gynaliadwy, a allai helpu i ddatrys materion fel digartrefedd, tlodi tanwydd, ansawdd ac addasrwydd, a chefnogi iechyd a llesiant cartrefi sydd mewn perygl o gael canlyniadau iechyd gwael (WCPP, 2020).

4. Prif ganfyddiadau

Mae **effeithiau economaidd y pandemig** megis bod yn ddi-waith a llai o oriau gwaith, wedi cael effaith negyddol ar unigolion, yn enwedig y rhai ar incwm isel, menywod a phobl ifanc. Er bod hyn wedi cael ei liniaru'n rhannol gan gynlluniau cymorth y llywodraeth fel 'ffyrlo', gallai gostyngiad mewn incwm fod wedi achosi heriau mewn perthynas â diogelwch tai; er enghraifft, talu biliau a gwresogi cartrefi (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.1.4, 3.1.6).

Mae **tenantiaid preifat a rhentwyr** mewn perygl o dai heb ddiogelwch oherwydd bod tai yn llai fforddiadwy yn ystod argyfwng economaidd, fel yr un a achosir gan y pandemig, a bod mewn mwy o berygl o droi allan yn anghyfreithlon neu ar sail 'dim bai'. Fodd bynnag, mae rhentwyr preifat wedi gweld effaith gadarnhaol mesurau lliniaru megis atal troi allan a'r cynllun Benthyciadau Arbed Tenantiaethau (gweler Adrannau 3.1.2, 3.2.1 a 3.2.5).

Mae rhai menywod, plant a phobl ifanc wedi bod mewn **mwy o risg o niwed** trwy dreulio mwy o amser gartref. Mae **Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin yn y Cartref a Thrais Rhywiol** (VAWDASV) wedi'i waethgu yn ystod y pandemig a phrin fu'r mynediad at rwydweithiau cymorth. Mae yna hefyd ddiffyg llochesau lle gall y rhai sydd mewn perygl o VAWDASV gael gafael ar gymorth (yn enwedig cymorth wyneb yn wyneb) a thai diogel (gweler Adrannau 3.1.6 a 3.2.3).

Mae'r pandemig wedi tynnu sylw at **effaith gadarnhaol mesurau cymorth COVID-19 o ran tai a lles**. Er enghraifft, mae cynlluniau atal digartrefedd wedi darparu llety dros dro, ond mae rhai mewn perygl o ddod yn ddigartref eto pan ddaw mesurau cymorth i ben (gweler Adrannau 3.1.3, 3.2.3 a 3.2.5).

Gall **tai o ansawdd a safon wael** arwain at ystod o faterion fel aneffeithlonrwydd ynni a thlodi tanwydd (gyda chysylltiadau â thlodi bwyd), a gall diffyg lle gael effeithiau negyddol ar iechyd a llesiant corfforol a meddyliol (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.4, 3.2.1 a 3.2.4).

Bu cynnydd yn nifer y deiliaid tai, cymdogion a chymunedau yn dod at ei gilydd i gefnogi ei gilydd ac yn enwedig grwpiau poblogaeth agored i niwed, pobl hŷn a phobl sy'n gwarchod¹¹. Fodd bynnag, gallai ymdeimlad rhywun o berthyn i'w gymuned hefyd gael ei effeithio'n negyddol, er enghraifft trwy fod yn ynysig yn gymdeithasol neu fethu â chael gafael ar gymorth wyneb yn wyneb (gweler Adrannau 3.2.1, 3.2.3, 3.2.6).

11 Mae "Gwarchod" yn cyfeirio at bobl ar y 'Rhestr Cleifion sy'n Gwarchod' y diffinnir eu bod yn glinigol hynod agored i niwed o ran COVID-19. Cyngorwyd pobl oedd yn 'gwarchod' i ddilyn mesurau estynedig i amddiffyn eu hunain rhag COVID-19. Gweler <https://gov.wales/guidance-on-shielding-and-protecting-people-defined-on-medical-grounds-as-extremely-vulnerable-from-coronavirus-covid-19.html>.

4.1 Cyfleoedd

- Mae cyfleoedd i fuddsoddi mewn tai cynaliadwy a fforddiadwy yn y dyfodol fel rhan o adferiad gwyrdd o'r pandemig a'r effaith economaidd gysylltiedig - er enghraifft, cyflymu'r broses o adeiladu tai a chymdogaethau fforddiadwy o ansawdd da (gweler Adran 3.2.7).
- Fel rhan o adeiladu tai presennol a newydd, mae cyfle i gynyddu agosrwydd seilwaith gwyrdd a glas at dai a all hyrwyddo llesiant meddyliol yn ogystal â darparu a galluogi mwy o gyfleoedd ar gyfer gweithgarwch corfforol a theithio llesol (gweler Adran 3.2.1)
- Mae cyfleoedd i ddysgu o raglenni lles a thai a ariennir mewn perthynas â COVID-19, megis effaith ffyrlo (gweler Adran 3.2.5), a darparu llety brys a thymor hwy i'r rhai sy'n ddi-gartref (gweler Adran 3.1.3).
- Mae mwy o bobl yn gofyn am gymorth gan wasanaethau. Mae Cymdeithasau Tai a grwpiau trydydd sector a chymunedol eraill wedi cynyddu cydweithio ar draws sefydliadau i gefnogi tenantiaid ac eraill yn ystod yr argyfwng ac wedi adeiladu lefel uwch o gysylltiad - mae cyfleoedd i adeiladu ar y ffyrdd newydd hyn o weithio a chydweithio (gweler Adran 3.2.6).
- Mae llawer o gyfleoedd i fuddsoddi mewn atal trais ac ACEs i wneud teuluoedd a chymunedau yn fwy cydnorth i drais yn y cartref (gweler Adran 3.2.3).

4.2 Bylchau allweddol yn y dystiolaeth

Mae'r HIA wedi nodi'r angen am fwy o ymchwil, data a thystiolaeth ar oblygiadau'r pandemig ar dai heb ddiogelwch a digartrefedd yn y meysydd a ganlyn:

- Effaith tai heb ddiogelwch ar Geiswyr Lloches a Ffoaduriaid, grwpiau LHDTQ+, a digartrefedd (gweler Adran 3.1.3).
- Effaith tai heb ddiogelwch ar y rhai â chyflyrau iechyd meddwl (gweler Adran 3.2.1), y rhai sy'n ddi-waith neu'r rheini ar incwm isel (gweler Adrannau 3.2.5 a 3.2.7).
- Parhau i wella cadernid data digartrefedd yng Nghymru, gan gynnwys darparu llety addas, a mynediad at wasanaethau iechyd a gofal cymdeithasol (gweler Adran 3.1.3).

4.3 Camau gweithredu yn y dyfodol

Camau gweithredu yn y dyfodol i hyrwyddo llesiant unigol, cymunedol a chymdeithasol:

- Cyd-gynhyrchu a mabwysiadu dealltwriaeth o safonau tai o ansawdd da ar draws deiliadaethau sy'n ystyried effaith y pandemig a mesurau ymateb cysylltiedig. Dylai'r rhain fod yn sensitif i'r ffactorau sy'n cynyddu ymdeimlad pobl o ddiogelwch tai ac yn cynnal llesiant yn eu cartref a'u cymuned ehangach. Mae hyn yn cynnwys sicrhau bod cartrefi yn addas ar gyfer gweithio gartref nawr ac yn y dyfodol (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.1.3, 3.1.6 a 3.2.4).
- Buddsoddi mewn tai cynaliadwy a fforddiadwy fel rhan o adferiad 'gwyrdd' a gwireddu gwneud lleoedd yn gynaliadwy, fel yr amlinellwyd ym Mholisi Cynllunio Cymru, gan sicrhau hefyd bod gan aelwydydd fynediad lleol i seilwaith gwyrdd a glas ac nad ydynt wedi'u heithrio'n ddigidol (gweler Adran 3.2.7).
- Adeiladu perthnasoedd cryfach rhwng datblygwyr tai, cynllunwyr a chymunedau, ac ail-feddwl dyluniad tai i ystyried anghenion cartref yn y dyfodol fel gweithio gartref a mynediad at weithgarwch corfforol (gweler Adrannau 3.1.4, 3.1.5, 3.2.1 a 3.2.7).
- Cynyddu cefnogaeth gan sefydliadau perthnasol er enghraifft, tai, awdurdodau lleol,

trydydd sector ar gyfer yr aelwydydd hynny sy'n byw mewn tai heb ddiogelwch, neu sydd mewn perygl o hynny, o ganlyniad i'r pandemig. Mae hyn yn cynnwys y rhai sy'n ei chael hi'n anodd yn ariannol, sydd ag iechyd meddwl a llesiant gwaeth, sy'n dioddef VAWDASV neu sydd mewn perygl o dlodi bwyd a thanwydd (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.1.3 a 3.2.6).

- Annog mwy o denantiaethau tymor hir i roi mwy o ddiogelwch a mwy o amddiffyniad i denantiaid rhag cael eu troi allan, a chydbwyso hyn ag anghenion landlordiaid. Mae'n bwysig nad yw'r rhai sydd wedi profi diffyg parhad tenantiaeth a / neu ôl-ddyledion rhent a achoswyd gan y pandemig yn gweld hyn yn rhwystr i gael llety diogel yn y dyfodol (gweler Adran 3.1.2).
- Rhoi mwy o gefnogaeth a gwybodaeth i landlordiaid i ddeall a chefnogi eu tenantiaid sy'n profi anawsterau iechyd meddwl (gweler adran 3.1.2).
- Yn y sector rhentu preifat, sicrhau fod landlordiaid wedi'u cofrestru gyda Rhentu Doeth Cymru ac yn cydymffurfio â hwy i wella profiadau unigolion ac aelwydydd o rentu preifat. Ystyried ymgyrchoedd codi ymwybyddiaeth gyda Rhentu Doeth Cymru er budd landlordiaid a thenantiaid (gweler Adran 3.2.6).
- Cynnal ymchwil i ddeall effaith benodol tai heb ddiogelwch ar grwpiau fel ceiswyr lloches a ffoaduriaid a grwpiau LHDTQ+ yng Nghymru (gweler Adran 4.2).
- Monitro derbyniad ac effaith cynlluniau Llywodraeth Cymru sy'n gysylltiedig â thai a lles ee darpariaeth llety brys i'r rheini sy'n ddigartref, atal troi allan, cynllun Benthyciad Arbed Tenantiaethau, taliadau tai disgresiynol, llinellau cymorth dyled a chyngor i denantiaid. Bydd hyn yn helpu i nodi'r rhai yr effeithir arnynt fwyaf gan y pandemig, ac wedi hynny adolygu a diwygio mesurau cymorth i ddysgu gwersi ar gyfer y dyfodol (gweler Adrannau 3.1.1, 3.1.2, 3.2.5, 3.2.7).
- Cynyddu'r cyflenwad o dai fforddiadwy a chynaliadwy o ansawdd da mewn cynlluniau adfer i wella diogelwch tai ac amgylcheddau cynaliadwy (gweler Adran 3.2.7).

5. Casgliad

Mae'r pandemig a'r mesurau ymateb cysylltiedig wedi cael effaith wahaniaethol ar bobl yn unol â'u hamgylchiadau tai presennol, gydag ystod eang o effeithiau cadarnhaol a negyddol yn y tymor byr a'r tymor hir.

I bobl sydd â chartref diogel, cynnes a fforddiadwy, sydd â'r gallu i weithio gartref ac sy'n gallu cyrchu'r gwasanaethau y mae eu hangen arnynt, mae'r effeithiau negyddol yn llawer llai nag i bobl sydd eisoes yn wynebu heriau fel tai heb ddiogelwch ac ansicrwydd ariannol, gorlenwi, mynediad cyfyngedig i wasanaethau cymorth, neu sy'n byw mewn amgylchedd camdriniol.

Gall canfyddiadau'r HIA, ynghyd â'r rhai yn yr HIAs cysylltiedig â COVID-19 blaenorol, gefnogi llunwyr polisi tai ac iechyd, adrannau tai llywodraeth leol a'r trydydd sector i ystyried sut mae tai heb ddiogelwch, o ran sicrwydd corfforol ac emosiynol, effeithio ar aelwydydd ac unigolion mewn llu o ffyrdd.

Bu rhai effeithiau cadarnhaol y pandemig mewn perthynas â thai heb ddiogelwch megis mwy o weithio mewn partneriaeth rhwng gwasanaethau cymorth, cymunedau yn dod at ei gilydd i gefnogi ei gilydd, ymyriadau a ariennir gan y llywodraeth fel yr ataliad ar droi allan, y cynllun Benthyciad Arbed Tenantiaethau, a darparu llety i'r rhai sy'n ddiogel.

Cafwyd effeithiau negyddol hefyd, megis mwy o straen, arwahanrwydd cymdeithasol, a theimlo'n gaeth yn y cartref oherwydd cyfnodau clo. Mae cael eu hynysu gartref hefyd wedi rhoi rhai menywod a phlant mewn mwy o berygl o gam-drin yn y cartref. Yn ogystal, gwelwyd pwysau ychwanegol straen ariannol, fel yr hyn a ddaw yn sgil colli swyddi, lleihau oriau gwaith neu ffyrlo.

Mae cyfleoedd i wella tai a tai heb ddiogelwch. Bydd buddsoddi mewn tai cynaliadwy o ansawdd da a fforddiadwy i bawb yn helpu i ffurfio rhan o'r adferiad tymor hir o'r pandemig. Bydd cynyddu cydweithio rhwng gwasanaethau cymorth tai a thenantiaid, ac adeiladu gwell cysylltiadau â landlordiaid yn galluogi tenantiaid i gael mynediad at y gefnogaeth (ee tai, ariannol a chymdeithasol) sydd eu hangen arnynt. Mae'r pandemig wedi tynnu sylw at y cysylltiad rhwng tai diogel da ac iechyd meddwl a chorfforol ac mae'n cefnogi buddsoddiad pellach mewn tai o ansawdd gwell sydd wedi'i gynllunio'n dda ac sydd â mynediad at fannau gwyrdd.

Mae darparu tai diogel o ansawdd da sy'n fforddiadwy yn gofyn am ddull cynhwysfawr a strategol ledled Cymru, gyda chydlynw cenedlaethol a lleol i gyflawni'r amcanion hyn. Mae'r HIA wedi nodi cyfleoedd ar gyfer gweithio mewn partneriaeth rhwng cyrff fel awdurdodau lleol, adrannau cynllunio a'r trydydd sector, i gynyddu nifer y cartrefi â rhenti fforddiadwy (cymdeithasol) sy'n cwrdd â Safonau Ansawdd Tai Cymru.

Yn y sector rhentu preifat, mae angen gwaith parhaus gyda Rhentu Doeth Cymru i sicrhau bod mwy o landlordiaid wedi'u cofrestru ac yn darparu cartrefi o ansawdd uchel.

Yn olaf, gall yr HIA hwn, ynghyd â'r HIAs blaenorol a gynhaliwyd mewn ymateb i'r pandemig COVID-19, gynorthwyo sectorau a sefydliadau i weithio gyda'i gilydd i baratoi llwybr ar gyfer newid mewn polisi tai ac iechyd yn y dyfodol. Bydd hyn yn galluogi cartrefi, unigolion, a chenedlaethau'r dyfodol i gael a chynnal tai o ansawdd da, diogel, ac yn y pen draw cartref sy'n sefydlog ac yn ddiogel ar gyfer y dyfodol.

Cyfeiriadau

- Abramson, D., Stehling-Ariza, T., Garfield, R. and Redlener, I. (2008) Prevalence and predictors of mental health distress post-Katrina: findings from the Gulf Coast Child and Family Health Study. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 2(2), pp. 77–86. [Ar-lein]. doi: [10.1097/DMP.0b013e318173a8e7](https://doi.org/10.1097/DMP.0b013e318173a8e7). (Cyrchwyd 19 Mai 2021)
- Andrew, A; Cattan, S; Dias, M. C; Farquharson, C; Kraftman, L; Krutikova, S; Phimister, A and Sevilla, A. (2020) *How are mothers and fathers balancing work and family under lockdown?* London: Institute for Fiscal Studies. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://ifs.org.uk/publications/14860> (Cyrchwyd 11 Awst 2020).
- Azam, S, Jones, T, Wood, S, Bebbington, E, Woodfine, L, Bellis, M A. (2019). *Improving winter health and wellbeing and reducing winter pressures: A preventative approach*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/news/winter-health-how-we-can-all-make-a-difference/report/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Bagwell-Gray, M E and Bartholmey, E. (2020). Safety and services for survivors of intimate partner violence: A researcher-practitioner dialogue on the impact of COVID-19. *Psychological trauma: theory, research, practice and policy* 12(S1): S205-S207. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32478555/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Baxter, J. (2020) Coronavirus: homelessness. Caerdydd: Senedd Research. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://research.senedd.wales/research-articles/coronavirus-homelessness/> (Cyrchwyd 10 Mai 2021).
- Sefydliad Bevan(2020a). *State of Wales Briefing - Households in Wales*. Merthyr Tydfil: The Bevan Foundation. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.bevanfoundation.org/state-of-wales-briefings/> (Cyrchwyd 3 Tachwedd 2020).
- Sefydliad Bevan (2020b). *Transforming Wales: How Welsh public services and benefits can reduce poverty and inequality*. Merthyr Tydfil: The Bevan Foundation. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.bevanfoundation.org/wp-content/uploads/2020/10/Transforming-Wales-through-public-services-and-benefits-FINAL.pdf> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).
- Bitler, M; Hoynes, H and Kuka, E. (2017). Child Poverty, the Great Recession, and the Social Safety Net in the United States. *Journal of policy analysis and management* 36(2): 358-389. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://ar-leinlibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/pam.21963> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Bloomer, E; Allen, J; Donkin, A; Findlay, G and Gamsu, M. (2012). *The impact of the economic downturn and policy changes on health inequalities in London*. London: Institute of Health Equity. [Ar-lein]. Ar gael yn: <http://www.instituteofhealthequity.org/resources-reports/the-impact-of-the-economic-downturn-and-policy-changes-on-health-inequalities-in-london/the-impact-of-economic-downturn.pdf> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Brewer, M; Corlett, A; Handscomb, K; McCurdy, C and Tomlinson, D. (2020). *Living Standards Audit 2020*. London: Resolution Foundation. [Ar-lein] Ar gael yn: <https://www.resolutionfoundation.org/app/uploads/2020/07/living-standards-audit.pdf> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Brown, P; Newton, D; Armitage, R and Monchuk, L. (2020). *Lockdown, Rundown, Breakdown: The COVID-19 lockdown and the impact of poor-quality housing on occupants in the North of England*. Sunderland: The Northern Housing Consortium. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.flipsnack.com/NorthernHousingConsortium/lockdown-rundown-breakdown-1hpf1x7e47/full-view.html> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).
- Centre for Mental Health (2020). *Mental health services and Covid-19: Policy Briefing*. London: Centre for Mental Health. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://www.centreformentalhealth.org.uk/sites/default/files/publication/download/CentreforMH_MentalHealthServicesAndCovid%20_PRU_PolicyBriefing.pdf (Cyrchwyd 19 Chwefror 2020).
- Chartered Institute of Housing Cymru (n.d.) *Private renting and mental health*. Caerdydd: Chartered Institute of Housing Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.cih.org/media/4amhosw3/private-renting-and-mental-health-a-way-forward.pdf>(Cyrchwyd 22 Hydref 2021).
- Children's Commissioner for England (2020). *No Way Out: Children stuck in B&Bs during lockdown*. London: Children's Commissioner for England. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.childrenscommissioner.gov.uk/wp-content/uploads/2020/08/cco-no-way-out.pdf> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).
- Choudhury, K. (2021). *What is income shock and how to avoid it?* [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.cabotfinancial.co.uk/money-management/understanding-debt/what-is-income-shock-and-how-to-avoid-it> (Cyrchwyd 17 Mai 2021).
- Citizens Advice. (2021). *Advice Trends - March 2021*. London: Citizens Advice. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://public.tableau.com/app/profile/citizensadvice/viz/AdviceTrendsMarch2021/Cover> (Cyrchwyd 26 Ebrill 2021).
- Clair, A; Reeves, A; Loopstra, R; McKee, M; Dorling, D and Stuckler, D. (2016) The impact of the housing crisis on self-reported health in Europe: multilevel longitudinal modelling of 27 EU countries, *European Journal of Public Health*, 26(5), pp. 788–793. [Ar-lein]. doi: [10.1093/eurpub/ckw071](https://doi.org/10.1093/eurpub/ckw071). (Cyrchwyd 19 Mai 2021).
- Clarion Housing Group (2020). *The Impacts of COVID-19 in Clarion Housing Residents*. London: Clarion Housing Group. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.clarionhg.com/media/2095/final-the-impacts-of-covid-19-on-clarion-residents.pdf> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).
- Cresswell, K., Barton, E.R., Snowdon, L., Newbury, A. and Cowley, L. (2021). *A Health Needs Assessment: The impact of COVID-19 on children and young people's experience of violence and adverse childhood experiences*. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://www.violencepreventionwales.co.uk/cms-assets/research/Full-Report_The-impact-of-COVID-19-on-children-and-young-peoples-experiences-of-violence-and-adverse-childhood-experiences.pdf (Cyrchwyd 3 Medi 2021).
- Data Cymru (2021). *Average house prices* [Ar-lein]. Ar gael yn: <http://www.infobasecymru.net/IAS/dataviews/tabular?viewid=23&geoid=1&subsetid=> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).

- Dyakova, M. Couzens, L. Allen, J. Van Eimeren, M. Stielke, A. Cotter-Roberts, A. Kadel, R. Bainham, B. Ashton, K. Stewart, D. Hughes, K. Bellis, M.A. (2021). *Placing health equity at the heart of the COVID-19 sustainable response and recovery: Building prosperous lives for all in Wales*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/news/placing-health-equity-at-the-heart-of-coronavirus-recovery-for-building-a-sustainable-future-for-wales/placing-health-equity-at-the-heart-of-the-covid-19-sustainable-response-and-recovery-building-prosperous-lives-for-all-in-wales/> (Cyrchwyd 23 Mawrth 2021).
- Fairness Respect Equality Dignity. (2020) *Gangs and youth violence – the impact of the covid-19 pandemic* [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.fredcampaign.org/2020/10/27/gangs-and-youth-violence/> (Cyrchwyd 3 Medi 2021).
- Fancourt, D., Steptoe, A. and Bu, F. (2021) Trajectories of anxiety and depressive symptoms during enforced isolation due to COVID-19 in England: a longitudinal observational study, *The Lancet Psychiatry*, 8(2), pp. 141–149. [Ar-lein]. doi: 10.1016/S2215-0366(20)30482-X. (Cyrchwyd 10 Mai 2021).
- Gray, N.S., O'Connor C, Knowles J, Pink J, Simkiss N.J., Williams S.D. and Snowden R.J. (2020). The Influence of the COVID-19 Pandemic on Mental Well-Being and Psychological Distress: Impact Upon a Single Country. *Front Psychiatry* 11:594115. [Ar-lein]. doi: [10.3389/fpsy.2020.594115](https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.594115). (Cyrchwyd 10 Mai 2021).
- Green, L., Lewis, R., Evans, L., Morgan, L., Parry-Williams, L., Azam, S. and Bellis, M.A. (2020a). *A COVID-19 pandemic world and beyond: The public health impact of Home and Agile Working*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phwwhocc.co.uk/resources/a-covid-19-pandemic-world-and-beyond-the-public-health-impact-of-home-and-agile-working-in-wales/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Green, L. Morgan, L. Azam, A. Evans, L. Parry-Williams, L. Petchey, L. Bellis, M.A. (2020b). *A Health Impact Assessment of the 'Staying at Home and Social Distancing Policy' in Wales in response to the COVID-19 pandemic*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phwwhocc.co.uk/resources/a-health-impact-assessment-of-the-staying-at-home-and-social-distancing-policy-in-wales-in-response-to-the-covid-19-pandemic/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Gurney, C (2020). *Out of harm's way. Critical remarks on harm and the meaning of home during the 2020 COVID-19 social distancing measures*. Glasgow. CaCHE. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://housingevidence.ac.uk/publications/out-of-harms-way/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Haug, N; Geyrhofoe, L; Londei, A; Dervic, E; Desvars-Larrive, A; Loreto, V; Pinoir, B; Thurner, S and Klimek, P. (2020). Ranking the effectiveness of worldwide COVID-19 government interventions, *Nature Human Behaviour* 4 pp.1303-1312. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.nature.com/articles/s41562-020-01009-0?fbclid=IwAR0KjYTSmexyeQnjvAsPVVriHmxVmTG5oGRqVG6oxiQe9STPLyk152lyJz4>. (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- HM Revenue and Customs. (2021a). *Support for businesses and self-employed people during coronavirus*. London: UK Government [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/guidance/claim-a-grant-through-the-coronavirus-covid-19-self-employment-income-support-scheme> (Cyrchwyd 6 Mai 2021).
- HM Revenue and Customs. (2021b). *Changes to the Coronavirus Job Retention Scheme from July 2021*. London: UK Government [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/publications/changes-to-the-coronavirus-job-retention-scheme/changes-to-the-coronavirus-job-retention-scheme> (Cyrchwyd 19 Mai 2021).
- Home Office (2020). *National Statistics Experimental Statistics Asylum claims on the basis of sexual orientation*. London: UK Government [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.gov.uk/government/publications/immigration-statistics-year-ending-Mehefin-2020/experimental-statistics-asylum-claims-on-the-basis-of-sexual-orientation> (Cyrchwyd 25 Tachwedd 2020).
- Hopkins, J.C. and Assami, A. (2021). *Uncharted Territory Review*. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://phwwhocc.co.uk/wp-content/uploads/2021/08/Uncharted-Territory-Rapid-Review-19_08.pdf (Cyrchwyd 3 Medi 2021).
- House of Commons Library. (2021). *The furlough scheme: One year on*. London: House of Commons Library [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://commonslibrary.parliament.uk/the-furlough-scheme-one-year-on/> (Cyrchwyd 19 Mai 2021).
- Housing Associations Charitable Trust (HACT) (2020) *Places after the pandemic*. London: HACT. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.hact.org.uk/news/places-after-pandemic> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Hutchings, HA; Evans, A; Barnes, P; Demmler, JC; Heaven, M; Healy, MA; James-Ellison, M; Lyons, RA; Maddocks, A; Paranjothy, A; Rodgers, SE and Dunstan, F. (2016). Residential Moving and Preventable Hospitalisations. *Paediatrics* 138(1). [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://pediatrics.aappublications.org/content/138/1/e20152836> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Irving-Clarke, Y and Henderson, K. (2020). *Housing and Domestic Abuse. Policy into Practice*. London: Routledge. [Ar-lein]. doi: <https://doi.org/10.4324/9781003002055>. (Cyrchwyd 10 Mai 2021)
- Joseph Rowntree Foundation (2020a). *Build, build, build social housing*. York: Joseph Rowntree Foundation [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.jrf.org.uk/report/build-build-build-social-housing> (Cyrchwyd 18 Tachwedd 2020).
- Joseph Rowntree Foundation (2020b). *Poverty in Wales 2020*. York: Joseph Rowntree Foundation. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.jrf.org.uk/report/poverty-wales-2020> (Cyrchwyd 18 Tachwedd 2020).
- Joseph Rowntree Foundation (2020c). *Struggling renters need a lifeline this winter. November 2020*. York: Joseph Rowntree Foundation [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.jrf.org.uk/report/struggling-renters-need-lifeline-winter> (Cyrchwyd 23 Tachwedd 2020).
- Joseph Rowntree Foundation. (n.d.). *Non-decent housing and overcrowding*. York: Joseph Rowntree Foundation [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.jrf.org.uk/data/non-decent-housing-and-overcrowding>. (Cyrchwyd 26 Mai 2021).
- Lassale, C; Gaye, B; Hamer, M; Gale, CR; and Batty, G.D. (2020). Ethnic disparities in hospitalisation for COVID-19 in England: The role of socioeconomic factors, mental health, and inflammatory and pro-inflammatory factors in a community-based cohort study. *Brain, behavior, and immunity* 88: 44-49. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7263214/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Lewer, D; Braithwaite, I; Bullock, M; Eyre, MT; White, PJ; and Aldridge, RW. (2020). COVID-19 among people experiencing homelessness in England: a modelling study. *Lancet Respiratory Medicine*. 8(12). [Ar-lein]. Ar gael yn: [https://www.thelancet.com/journals/lanres/article/PIIS2213-2600\(20\)30396-9/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanres/article/PIIS2213-2600(20)30396-9/fulltext). (Cyrchwyd 7 Mehefin 2021).
- Llamau (2019). *Out on the Streets: LGBTQ+ Homelessness in Wales*. Caerdydd: Llamau. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.llamau.org.uk/Handlers/Download.ashx?IDMF=1ab2fc66-c571-44f0-8ceb-2d1346f38303> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).

- Marmot, M; Allen, J; Boyce, T; Goldblatt, P and Morrison, J. (2020) *The Marmot Review 10 years on*. London: Institute of Health Equity. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://www.health.org.uk/sites/default/files/upload/publications/2020/Health%20Equity%20in%20England_The%20Marmot%20Review%2010%20Years%20On_full%20report.pdf (Cyrchwyd 11 Medi 2020).
- Marmot, M; Bloomer, E and Goldblatt, P. (2013). The role of social determinants in tackling health objectives in a context of economic crisis. *Public Health Reviews* 35(1). Ar gael yn: <https://publichealthreviews.biomedcentral.com/articles/10.1007/BF03391694> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Ministry of Housing, Communities and Local Government. (2019). *English Housing Survey: Private Rental Sector, 2017-18*. London: UK Government. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/817630/EHS_2017-18_PRS_Report.pdf (Cyrchwyd 30 Tachwedd 2020).
- National Energy Action. (2020) *UK Fuel Poverty Monitor*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.nea.org.uk/researchpolicy/ukfpm-2020/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- National Society for the Prevention of Cruelty to Children (2020). *Almost 7000 Childline counselling sessions with children about the impact of coronavirus (COVID-19) outbreak*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.nspcc.org.uk/about-us/news-opinion/2020/childline-coronavirus-counselling/> (Cyrchwyd 10 Mai 2020).
- Nicol S, Garrett H, Woodfine L, Watkins G, Woodham A. (2019). *The full cost of poor housing in Wales*. Building Research Establishment Ltd, Public Health Wales, Llywodraeth Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/news/the-cost-of-poor-housing-in-wales/the-full-cost-of-poor-housing-in-wales/> (Cyrchwyd 6 Medi 2021).
- O'Leary, C; O'Shea, S and Albertson, K. (2018). *Homelessness and Private Rented Sector*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://thinkhouse.org.uk/site/assets/files/1527/rlnov18.pdf> (Cyrchwyd 17 Mai 2021).
- Office for National Statistics (2020a). *Domestic abuse in England and Wales overview*: Tachwedd 2020. London: Office for National Statistics [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/bulletins/domesticabuseinenglandandwalesoverview/Tachwedd2020> (Cyrchwyd 25 Mawrth 2021).
- Office for National Statistics (2020b). *Domestic abuse prevalence and victim characteristics - Appendix tables*. London: Office for National Statistics. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/datasets/domesticabuseprevalenceandvictimcharacteristicsappendixtables> (Cyrchwyd 25 Mawrth 2021).
- Office for National Statistics (2020c). *People in households by housing tenure and combined economic activity status of household members, January to December 2019, Wales and UK*. Gohebiaeth bersonol gyda Jonathon Knight 21 Awst 2020.
- Older People's Commissioner for Wales (2020). *Accommodation and support for older people experiencing abuse. Making the case for change*. Caerdydd: Older People's Commissioner for Wales [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://olderpeoplewales.com/en/stopping-abuse/action-group/accommodation.aspx> (Cyrchwyd ar 22 Mawrth 2021).
- Olsen, J and Mitchell, R. (2020) *Change in use of green and open spaces following COVID-19 lockdown 'stay at home' phase and initial easing of lockdown*. Social and Public Health Sciences Unit. Glasgow. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://eprints.gla.ac.uk/223180/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Piddington, J; Nicol, S; Garrett, H and Custard, M. (2020). *The Housing Stock of the United Kingdom*. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://files.bregroup.com/bretrust/The-Housing-Stock-of-the-United-Kingdom_Report_BRE-Trust.pdf (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Place Alliance (2020). *Home Comforts: How the design of our homes and neighbourhoods affected our experience of the Covid-19 lockdown and what we can learn for the future*. [Ar-lein]. Ar gael yn: http://placealliance.org.uk/wp-content/uploads/2020/10/Place-Alliance-Homes-and-Covid-Report_2020.pdf (Cyrchwyd 21 Chwefror 2021).
- Public Health Wales Observatory (2018). *Health and its determinants in Wales*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/services-and-teams/observatory/data-and-analysis/health-and-its-determinants-in-wales-2018/> (Cyrchwyd 11 Medi 2020).
- Public Health Wales Observatory (2020). *Mental wellbeing in Wales*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://publichealthwales.shinyapps.io/MentalWellbeingInWales/> (Cyrchwyd 21 Ebrill 2020).
- Public Health Wales (2020a). *Public Health Wales: public engagement survey (week 2)*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/news/public-health-survey-reveals-impact-of-novel-coronavirus-covid-19-on-welsh-publics-wellbeing/week-2-how-are-we-doing-in-wales-public-engagement-survey/> (Cyrchwyd 14 Awst 2021).
- Public Health Wales (2020b). *Public Health Wales: public engagement survey (week 8)*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/topics/latest-information-on-novel-coronavirus-covid-19/how-are-you-doing/how-are-we-doing-in-wales-reports/week-8-report-how-are-we-doing-in-wales/> (Cyrchwyd 22 Mawrth 2021).
- Renting Homes (Amendment) (Wales) Act 2021*. (2021 asc 3). [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.legislation.gov.uk/asc/2021/3/contents> (Cyrchwyd 14 Mehefin 2021).
- Resolution Foundation (2020). *The Living Standards Audit 2020*. London: Resolution Foundation. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.resolutionfoundation.org/publications/the-living-standards-audit-2020/> (Cyrchwyd 24 Tachwedd 2020).
- Rosenthal, D. M. et al. (2020) Impacts of COVID-19 on vulnerable children in temporary accommodation in the UK, *The Lancet Public Health*, 5(5), pp. e241–e242. [Ar-lein] doi: [10.1016/S2468-2667\(20\)30080-3](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30080-3). (Cyrchwyd 1 Mehefin 2021)
- Rozenfield, Y. Beam, J. Maier, H. Haggerson, W. Boudreau, K. Carlson, J. Medows, R. (2020). A model of disparities: risk factors associated with COVID-19 infection. *Int J Equity Health*. 19(1):126. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32727486/>. (Cyrchwyd 1 Mehefin 2021).
- Sanders, B. and Albanese, F. (2016). *"It's no life at all": Rough sleepers experiences of violence and abuse on the streets of England and Wales*. London: Crisis. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.crisis.org.uk/ending-homelessness/homelessness-knowledge-hub/types-of-homelessness/its-no-life-at-all-2016/> (Cyrchwyd 17 Mai 2021).
- Save the Children (2020). *A Winter Plan for Children: Why families on low incomes shouldn't be left out in the cold*. London: Save the Children. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.savethechildren.org.uk/content/dam/gb/reports/winterplanforchildren.pdf> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).
- Schneider, D., Harknett, K. and McLanahan, S. (2016) Intimate Partner Violence in the Great Recession, *Demography*, 53(2), pp. 471–505. [Ar-lein]. doi: [10.1007/s13524-016-0462-1](https://doi.org/10.1007/s13524-016-0462-1). (Cyrchwyd 7 Mehefin 2021)

- Senedd Research. (2020). *Coronavirus: domestic abuse*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://research.senedd.wales/research-articles/coronavirus-domestic-abuse/> (Cyrchwyd 22 Hydref 2021).
- Shelter Cymru (2020). *Life in Lockdown in Wales*. Nov 2020. Caerdydd: Shelter Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://sheltercymru.org.uk/wp-content/uploads/2020/11/Life-in-lockdown-in-Wales_Nov-2020.pdf (Cyrchwyd 12 Tachwedd 2020).
- Song, J; Grey, C and Davies, A. (2021). Creating an e-cohort of individuals with lived experience of homelessness and subsequent mortality in Wales, UK. *Journal of Public Health* [Accepted] [Ar-lein] Ar gael yn: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.12.15.20248252v1> (Cyrchwyd 11 Mehefin 2021).
- St Mungos. (2016). *Nowhere safe to stay: the dangers of rough sleeping*. London: St Mungos [Ar-lein]. Ar gael yn: https://www.mungos.org/app/uploads/2017/12/Nowhere_safe_to_stay.pdf (Cyrchwyd 17 Mai 2021).
- YstadegauCymru (2019). *General health and illness by age and gender*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://ystadegaucymru.gov.wales/Catalogue/National-Survey-for-Wales/Population-Health/Adult-general-health-and-illness/genhealthillness-by-age-gender> (Cyrchwyd 8 Gorffennaf 2020).
- YstadegauCymru (2020). *National level population estimates by year, age and UK country*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://ystadegaucymru.gov.wales/Catalogue/Population-and-Migration/Population/Estimates/nationallevelpopulationestimates-by-year-age-ukcountry> (Cyrchwyd 11 Medi 2020).
- Stephens, M; Perry, J; Williams, P and Young, G. (2020). *2020 UK Housing Review: Autumn Briefing Paper*. Coventry: Chartered Institute of Housing [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.ukhousingreview.org.uk/ukhr20/docs/UKHR-Briefing-2020.pdf> (Cyrchwyd 19 Mai 2021).
- Stewart, D. and Ecclestone, J (2020). *Enjoying the Outdoors: Monitoring the impact of Coronavirus and social distancing*. NatureScot Research Report no. 1252. Inverness. NatureScot [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.nature.scot/sites/default/files/2020-08/Publication%202020%20-%20NatureScot%20Research%20Report%201252%20-%20Enjoying%20the%20outdoors%20-%20monitoring%20the%20impact%20of%20Coronavirus%20and%20social%20distancing.pdf> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Sundareswaran, M; Ghazzawi, A; O'Sullivan et al. (2015). Upstream disaster management to support people experiencing homelessness. *PLOS Currents*. 7. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4552382/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021)
- Taylor, K and Griffith, R. (2020) 'Who can work from home and how does it affect their productivity?' *Economics Observatory*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.economicsobservatory.com/who-can-work-home-and-how-does-it-affect-their-productivity> (Cyrchwyd 11 Mehefin 2021).
- Thomas, I. (2020). *Data Insights: measuring repeat homelessness*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.adruk.org/news-publications/news-blogs/data-insights-measuring-repeat-homelessness-255/> (Cyrchwyd 10 Mai 2021).
- Thomason, B. and Williams, H. (2020) 'What Will Work-Life Balance Look Like After the Pandemic?' Harvard Business Review. 16 Ebrill. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://hbr.org/2020/04/what-will-work-life-balance-look-like-after-the-pandemic> (Cyrchwyd 13 Awst 2020).
- UK Youth. (2021). *The impact of Covid-19 on England's youth organisations*. [Ar-lein]. Ar gael yn: https://www.ukyouth.org/wp-content/uploads/2021/02/UK-Youth-Fund-Report_1.pdf (Cyrchwyd 3 Medi 2021).
- Valleys Regional Park (2020). *Green and Open Space Survey: Data report*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://valleysregionalpark.wales/wp-content/uploads/2020/12/Valleys-Regional-Park-Green-Open-Space-Survey.pdf> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Vivid Economics. (2020). *Levelling Up and Building Back Better through Urban Green Infrastructure: An Investment Options Appraisal*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://nt.global.ssl.fastly.net/documents/urban-green-infrastructure-report-2020.pdf> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Canolfan Polisi Cyhoeddus Cymru. (2020). *Domestic Abuse Interventions in Wales*. Caerdydd: Canolfan Polisi Cyhoeddus Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.wcpp.org.uk/wp-content/uploads/2020/09/Domestic-abuse-interventions-in-Wales.pdf> (Cyrchwyd 30 Tachwedd 2020).
- Uned Atal Trais Cymru (2020). *Understanding the impact of COVID-19 on Violence and ACEs Experienced by Children and Young People in Wales: Interim report*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.violencepreventionwales.co.uk/cms-assets/research/Interim-Report-Understanding-the-Impact-of-COVID-19-on-Violence-and-ACEs-Experienced-by-Children-and-Young-People-in-Wales.pdf> (Cyrchwyd 10 Mai 2021).
- Watson, I. MacKenzie, F. Woodfine, L. Azam, S. (2019). *Making a difference. Housing and health: A case for investment*. Caerdydd: Ymddiriedolaeth GIG Iechyd Cyhoeddus Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://phw.nhs.wales/files/housing-and-health-reports/a-case-for-investment-executive-summary/> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Llywodraeth Cymru (2016). *National Strategy on Violence against Women, Domestic Abuse and Sexual Violence – 2016-2021*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2019-06/national-strategy-2016-to-2021.pdf> (Cyrchwyd 3 Medi 2021).
- Llywodraeth Cymru (2019) *Welsh Housing Conditions Survey 2017-18: Energy Efficiency of Dwellings*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2019-10/welsh-housing-conditions-survey-energy-efficiency-dwellings-Ebrill-2017-Mawrth-2018-795.pdf> (Cyrchwyd 22 Mawrth 2021).
- Llywodraeth Cymru (2020a). *National Survey for Wales: monthly survey, Mai 2020*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: https://gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2020-06/national-survey-for-wales-monthly-survey-Mai-2020_0.pdf (Cyrchwyd 3 Gorffennaf 2020).
- Llywodraeth Cymru (2020b). *Welsh Housing Conditions Survey 2017-18: headline report (updated)*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2020-02/welsh-housing-conditions-survey-headline-results-Ebrill-2017-Mawrth-2018-update-570.pdf> (Cyrchwyd 6 Medi 2021).
- Llywodraeth Cymru. (2020c). *A More Equal Wales: the Socio-economic Duty*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/more-equal-wales-socio-economic-duty-html> (Cyrchwyd 5 Mai 2021).
- Llywodraeth Cymru. (2020d). *Llywodraeth Cymru announce new £20 million fund to transform homelessness services and ensure no-one need return to rough sleeping*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/welsh-government-announce-new-20-million-fund-transform-homelessness-services> (Cyrchwyd 22 Mawrth 2021).

Llywodraeth Cymru (2020e) *National Survey for Wales: Headline results, Ebrill 2019–Mawrth 2020*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2020-07/national-survey-wales-headline-results-Ebrill-2019-Mawrth-2020-947.pdf> (Cyrchwyd 12 Ebrill 2021)

Llywodraeth Cymru. (2020f). *Estimates of housing need: 2019-based*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/estimates-housing-need-2019-based> (Cyrchwyd 24 Gorffennaf 2021).

Llywodraeth Cymru (2020g). *Key Economics Statistics, December 2020*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/sites/default/files/statistics-and-research/2020-12/key-economic-statistics-december-2020-209.pdf> (Cyrchwyd 10 Mai 2021).

Llywodraeth Cymru. (2020h). *Coronavirus Job Retention Scheme and Self-Employment Income Support Scheme statistics: up to 31 Mai 2020*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/coronavirus-job-retention-scheme-and-self-employment-income-support-scheme-statistics-31-Mai-2020> (Cyrchwyd 22 Hydref 2021).

Llywodraeth Cymru. (2020i). *Welsh Government unveils package of support to keep people in their homes and end homelessness* [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/welsh-government-unveils-package-support-keep-people-their-homes-and-end-homelessness> (Cyrchwyd 24 Gorffennaf 2021).

Llywodraeth Cymru (2021a). *Written Statement: Support for tenants through the Covid-19 pandemic*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/written-statement-support-tenants-through-covid-19-pandemic> (Cyrchwyd 23 Gorffennaf 2021).

Llywodraeth Cymru (2021b). *Survey of public views on the Coronavirus (COVID-19)*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/survey-public-views-coronaviruscovid-19> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).

Llywodraeth Cymru (2021c). *Homelessness accommodation provision and rough sleeping: Ebrill 2021* [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/homelessness-accommodation-provision-and-rough-sleeping-Ebrill-2021> (Cyrchwyd 19 Gorffennaf 2021).

Llywodraeth Cymru (2021d). *Apply for a loan to help pay your rent arrears due to coronavirus*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/apply-loan-help-pay-your-rent-arrears-due-coronavirus> (Cyrchwyd 22 Mawrth 2021).

Llywodraeth Cymru. (2021e). *Coronavirus Job Retention Scheme statistics: 29 Gorffennaf 2021*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://gov.wales/coronavirus-job-retention-scheme-statistics-29-july-2021>. (Cyrchwyd 14 Awst 2021).

Women's Aid (2020a). *The Domestic Abuse Report 2020: The Hidden Housing Crisis*. Bristol: Women's Aid [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.womensaid.org.uk/wp-content/uploads/2020/06/The-Domestic-Abuse-Report-2020-The-Hidden-Housing-Crisis.pdf> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).

Women's Aid (2020b). *No Women Turned Away*. Bristol: Women's Aid [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.womensaid.org.uk/no-woman-turned-away/> (Cyrchwyd 19 Chwefror 2021).

Women's Aid. (2020c). *A perfect storm: The impact of COVID-19 on Domestic Abuse Survivors and the services supporting them*. Bristol: Women's Aid [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://www.womensaid.org.uk/wp-content/uploads/2020/08/A-Perfect-Storm-Awst-2020-1.pdf> (Cyrchwyd 19 Mai 2021).

World Health Organization (2021). *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. [Ar-lein]. Ar gael yn: <https://covid19.who.int/> (Cyrchwyd 13 Awst 2021).

Ein Blaenoriaethau 2018-2030

**Meithrin
a defnyddio
gwybodaeth a
sgiliau** i wella
iechyd a llesiant
ledled Cymru

**Dylanwadu ar
benderfynyddion
ehangach** iechyd

**Gwella llesiant
meddyliol a
chydnerthedd**

Cefnogi gwaith i
ddatblygu **system
iechyd a gofal gynaliadwy**
sy'n canolbwyntio ar atal
ac ymyrryd yn gynnar

**Gweithio
i wireddu
dyfodol
iachach
i Gymru**

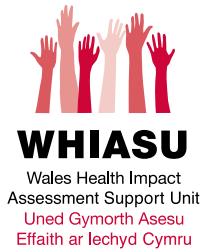
**Hyrwyddo
ymddygiad
iach**

**Diogelu'r
cyhoedd** rhag
heintiau a
bygythiadau
amgylcheddol
i iechyd

Sicrhau
dyfodol iach
ar gyfer y
genhedlaeth
nesaf

Ein Gwerthoedd:

*Cyfoleuethir,
gyflogwr gynadoliriedlaeth
a pharch, i wneud gwahaniaeth*

www.whiasu.wales.nhs.uk

 [@whiasu](https://twitter.com/whiasu)

Canolfan Gydweithredol Sefydliad
Iechyd y Byd ar Fuddsoddi
ar gyfer Iechyd a Llesiant

phwwhocc.co.uk

 [@phwwhocc](https://twitter.com/phwwhocc) [Phwwhocc](https://www.facebook.com/Phwwhocc)

Iechyd Cyhoeddus Cymru
Rhif 2 Capital Quarter
Stryd Tyndall
Caerdydd CF10 4BZ
Ffôn: +44 (0)29 2022 7744

icc.gig.cymru

E-bost: generalenquiries@wales.nhs.uk

 [@IechydCyhoeddus](https://twitter.com/IechydCyhoeddus)

 [/IechydCyhoeddusCymru](https://www.facebook.com/IechydCyhoeddusCymru)

Chartered
Institute of
Housing
Cymru

